

L'ESTIUEIG A CASTELLTERÇOL I MOIÀ (FINS A 1936): DUES EVOLUCIONS DIFERENTS?

Jaume Clarà i Arisa

RESUM

L'estiueig es troba present al Moianès des de mitjan segle XIX, però no s'hi consolida fins a finals d'aquesta centúria i ho fa de manera diferent a Castellterçol i a Moià.

L'article estudia els inicis de l'estiueig, les causes d'aquesta evolució divergent i alguns dels aspectes en què va incidir dins la societat moianesenca.

1. Primeres notícies: l'estiueig fins a 1900

És difícil determinar amb precisió quan comença l'estiueig en un lloc concret. És un fenomen que va creixent al llarg del segle XIX fins a esclatar en les darreres dècades i, sobretot, a principis del segle XX. La primera notícia que hem trobat en la premsa de l'època és de l'any 1862, quan s'està construint la Casa de Beneficència de Castellterçol: «La citada villa y el nuevo edificio se enlazarán por medio de un paseo que desemboque en las inmediaciones de la Plaza, con lo que tendrán aquellos vecinos y las muchas familias de esa capital que pasan allí el verano, un punto de reunion y recreo.»¹ La segona referència, menys explícita perquè no queda clar si es refereix pròpiament a l'estiueig o només a visitants puntuals dels

23

429

1. *Diario de Barcelona*, 13 agosto 1862, ed. tarde, p. 7214.

CASTELLTERSOL - Casa Dou

Casa Dou (Castellterçol). Dècada de 1930 (fot. desconegut)

dies de fires i de la festa major, correspon al Mojà de 1872, en plena Tercera Guerra Carlina: «Este verano en lugar de aumentar la prosperidad [Mojà] ha perdido las ganancias que realizaba en la concurrencia de forasteros que salian de la capital en tiempos normales.»² I, en tercer lloc per antiguitat, una gasetilla dedica a la festa major castellterçolenca de l'any 1876: «Nos dicen de Castelltersol que este año ha sido lucidísima la fiesta mayor, habiendo contribuido mucho á animarla los muchos forasteros que están veraneando en aquella pintoresca villa.»³

Encara que és molt qüestionable datar l'inici de l'estiuig al Moianès l'any 1862 —o abans—, sí que és evident que la Tercera Guerra Carlina (1872-1876; conclosa a Catalunya el novembre de 1875) va representar un parèntesi. Aquest conflicte, si bé no va ser tan dolorós com la primera carlinada, amb la crema de Mojà l'any 1839, va alterar del tot la vida i l'economia de la gent; no hi va haver cap gran batalla a la comarca, però sí moltes topades entre les tropes enfrontades, moltes ocupacions dels pobles, ara per uns ara pels altres, amb els corresponents saqueigs. Una situació d'inseguretat que no convidada a endinsar-se a la «muntanya», un concepte que comprenia les terres altes de més amunt del Vallès.⁴

2. *La Imprenta*, 17 agosto 1872, ed. tarde, pp. 5217-5218.

3. *La Imprenta*, 2 septiembre 1876, ed. tarde, p. 5930.

4. La premsa de l'època és plena de notícies sobre aquests esdeveniments bèl·lics que sacsejaren Catalunya i, dins d'ella, la comarca del Moianès.

Moià i Castellterçol eren dues poblacions que havien tingut una florent indústria llanera, però que des de finals del segle XVIII i durant el XIX havien patit un gran canvi amb el pas de la llana al cotó. La protoindústria llanera, amb el treball a casa que donava feina a moltes dones i complementava la renda de les famílies pageses, va anar substituint-se, de manera tardana, per la indústria moderna en grans establiments fabrils, sovint en mans de fabricants foranis.⁵ A partir sobretot de mitjan segle XIX es comença a produir un procés d'emigració cap a ciutat —sobretot Barcelona i el Vallès—, amb una reducció de la població que a Castellterçol sembla quedar frenada a principis del segle XX, potser com a conseqüència del mateix estiuieg.

Taula 1. Població de Castellterçol i Moià (1857-1930)⁶

	Castellterçol	Moià
1857	2.083	3.147
1860	2.084	2.945
1877	1.423	2.784
1887	1.367	2.722
1900	1.384	2.576
1910	1.498	2.651
1920		2.299
1930	1.600	2.260

L'estiuieg «modern» enllaça —i es nodreix en un percentatge més o menys elevat— amb les antigues famílies que havien deixat de viure al Moianès per passar a ciutat. D'una banda, famílies de la petita (o no tan petita) noblesa rural que, sovint per qüestió de prestigi, havien establert la primera residència a Barcelona però mantenien casa i propietats en els seus llocs d'origen: seria el cas dels barons de Maldà o els marquesos de Dou, a Castellterçol, o dels marquesos de Puerto Nuevo, a Moià. I d'altra banda, de les famílies originàries de la comarca que havien marxat del poble per guanyar-se la vida⁷ i que, si els havia sortit bé i havien prosperat, retornaven també al seu lloc d'origen a passar l'estiu: com per exemple, els Bigorra o els Brugarolas a Castellterçol i els Bussanya o els Coma a Moià, entre altres.

Com a exemple del que podríem anomenar «proto-estiuieg», tenim el cas del prevere Francesc de Dou, que l'any 1867 pagava a l'Ajuntament

5. Sobre aquest procés, vegeu Llorenç FERRER I ALÒS, *Sociologia de la industrialització: de la seda al cotó a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2011, especialment pp. 121-126.
6. Dades obtingudes d'Antoni PLADEVALL I FONT, *Castellterçol, història de la vila i del seu terme*, Vic: Eumo; Castellterçol: Ajuntament de Castellterçol, 1991, p. 301; Assumpta RAFEL, *Postals de Castellterçol, 1900-1950*, Barcelona: l'autora, 2006, p. 19; Josep CLARÀ, «La població de Moià», *Modilianum*, núm. 2 (1990), pp. 15-53.
7. O per guanyar-se la millor, ja que alguns van marxar en plena misèria i d'altres simplement per millorar.

de Castellterçol per dos carruatges «destinados los dos a su recreo y comodidad durante la estación veraniega».⁸ O el mateix any, quan Antònia Brugarolas al·legava al mateix ajuntament per no haver de pagar tant que

*todos los hacendados forasteros que figuran en el reparto de consumos de esta villa, todos tienen en sus casas familias que les cuidan de la limpieza de toda la casa durante el tiempo que no permanecen en esta villa, reservándose los propietarios las dependencias de las mismas que ellos necesitan durante la temporada que permanecen en ellas.*⁹

El primer estiuellant que hem pogut identificar com a tal, amb nom i cognoms, és un militar: el capità general Ramón Blanco, que passava temporades des de l'estiu de 1878 a Sant Quirze Safaja, al mas Sarrà,¹⁰ propietat de Genís Sarrà, oncle d'Enric Prat de la Riba.

La iniciativa pionera a l'hora de promoure cases per a l'estiuell va ser la de les «Cases Noves» del carrer de Sant Llogari de Castellterçol, també anomenades «Casal Comas» per haver-les fet construir Joan Comas i Marquet (1846?-Sabadell, 1927). Unes rajoles a la façana de Modest Casademunt assenyalen el 1887 com la data de construcció. Tres anys després apareixia el següent anunci:

*En la pintoresca villa de Castelltersol, á dos horas y media de la estacion de Caldas de Montbuy, hay dos torres para alquilar en la calle de San Olegario, n. 40, con bajos, piso, lavadero y jardín, con muebles ó sin ellos. Es un punto muy saludable.*¹¹

Les mencions que la premsa fa de l'estiuell moianesenc, però, no comencen a sovintejar fins a 1890, amb famílies «que pasan aquí el verano». Donaven com a reclam per a anar-hi el fet que Castellterçol «ocupa la cúspide de una montaña en la cual desde mediodia hasta las cinco de la tarde sopla una fresca marinada».¹² Per la festa major de 1891, en el segon ball del Casino castellterçolenc «habia muchas familias que aquí veranean, así como tambien vinieron de San Felio de Codinas y de Moyá», hem de suposar que també famílies estiuellants.¹³

La primera vegada que apareix el terme «colònia» aplicat als estiuellants

8. Comunicació del prevere Francesc de Dou a l'Ajuntament de Castellterçol, 24 agost 1867 (Arxiu Comarcal del Vallès Oriental (ACVO), Fons Ajuntament de Castellterçol, Correspondència, caixa 8, subcarpeta «Impuesto sobre los carruajes y cabas»).

9. ACVO, Fons Ajuntament de Castellterçol, caixa 15, Actes de plens, acta del 18 novembre 1867.

10. *La Imprenta*, 13 septiembre 1878, ed. mañana, p. 6188.

11. *Diario de Barcelona*, 18 mayo 1890, p. 6179.

12. *Diario de Barcelona*, 4 septiembre 1890, p. 10518.

13. *Diario de Barcelona*, 3 septiembre 1891, ed. mañana, pp. 10317-10318.

de Moià és l'any 1894,¹⁴ i de 1895 és la primera menció dels estivejants a Sant Quirze Safaja.¹⁵

En la colònia de Moià de la darrera dècada del segle XIX s'hi trobaven el diputat i propietari Ramon de Rocafort i la seva muller, Teresina de Torrents, el matrimoni format per Francesc Viñas i Giulia Novelli, Mercè Comas vídua de Ramon Carner, Ramon Bussanya i Avel·lina Gibert, el catedràtic Sebastià Obradors, el notari aleshores de Granollers Joan Soler (de Can Perxer), la major part d'ells fills de la vila.¹⁶ A Castellterçol, per la seva banda, ja hi eren presents les famílies Albó i Sedó o el músic Francesc Brunet. Però potser el cas més paradigmàtic dels que coneixem és el de la poetessa Agnès Armengol i el seu marit, l'industrial Josep Badia, de Sabadell, que estivejaven a Can Salavert. Un membre d'aquesta família, Josep Salavert i Cuspinera, s'havia casat amb Ramona Brujas, de Sabadell, molt amiga d'Agnès Armengol, a qui va convidar a passar l'estiu de 1888 a la seva casa del poble. Segons sembla, els agradà tant el poble que Josep Badia hi muntà una fàbrica de tovalloles al carrer de Vic.¹⁷ Si la primera via per a convertir-se en estivejant era ser descendent del lloc on s'anava a estivejar, la segona que queda exemplificada aquí és l'estiveig per coneixences amb famílies del poble, que en aquest cas també era una família que hi retornava com a estivejant.

De l'any 1892 és una topografia mèdica¹⁸ de Castellterçol. El seu autor era el metge Narcís Carreras i Piñana i hi parla de les condicions favorables de la vila, com el clima temperat, amb un hivern llarg i fred i un estiu moderat, que ajuda al restabliment de la salut i serveix per a guarir moltes malalties. Els seus arguments, o altres de semblants, de ben segur foren utilitzats per molts metges que recomanaren les estades a Castellterçol. Cal recordar que els primers llocs que atragueren estivejants foren els balnearis, on encara més clarament es barrejaven els aspectes mèdics de cura de la salut amb els pròpiament socials de l'estiveig. Per manca d'aigües minero-medicinals reconegudes, Narcís Carreras no podia recomanar la presa de les aigües; per això deia que «se aliviarán en Castelltersol todas aquellas personas que acuden a los manantiales minero-medicinales, pero que se

14. «... la colonia veraniega que acostumbra a pasar entre nosotros los meses de más calor del estío ...» (*La Vanguardia*, 3 agosto 1894, p. 3).

15. «... gran número de familias que se hallan veraneando en las pintorescas cercanías de aquel pueblo ...» (*Diario de Barcelona*, 31 agosto 1895, ed. mañana, p. 10037). A part de la menció força anterior ja esmentada a l'estiveig que hi realitzava el general Ramón Blanco.

16. *La Vanguardia*, 3 agosto 1894, p. 3.

17. Jaume CARRERA I PUJAL, *La vila de Castellterçol*, Barcelona: Bosch, 1948, pp. 224-225.

18. Nom amb què es coneixien els treballs monogràfics fets sobre una població sota l'impuls de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona.

curan ó restablecen más viendo que bebiendo el agua, ó comiendo más que bebiendo» i concloïa que «reune Castelltersol excelentes condiciones para estación veraniega».¹⁹

L'any 1897 *La Vanguardia* publicava un interessant article titulat «El verano económico en Cataluña»,²⁰ escrit per Pere Pagès i Rueda (Reus, 1857 - Barcelona, 1929).²¹ Hi donava a conèixer una obra (o uns articles) del principal divulgador de l'excursionisme català de finals del segle XIX, Artur Osona (Barcelona, 1840-1901). Segons l'article, Osona havia publicat «un provechoso trabajo»²² inspirat en la sèrie d'articles «Petits trous' pas cher» editats a França en la revista *Le Petit Journal*. Es tractava dels llocs de Catalunya on poder estiuejar de manera econòmica. Per això mateix l'autor prescindia dels llocs d'estiueig més coneguts —i citava com a tals Puigcerdà i la Cerdanya, Ribes, Camprodon, Prats de Molló, Olot, Sant Hilari, Arbúcies, Argentona, Caldetes, l'Espluga de Francolí, Cardó i un imprecís «etc.»— i s'ocupava dels llocs «en donde, las familias que no sean exigentes en materia de confort, puedan pasar el verano gastando únicamente de 3 á 5 pesetas diarias, como máximo, comprendiendo habitación y comida». A continuació, Pagès oferia la llista dels indrets triats per Osona per a tenir-hi un estiueig econòmic, als quals el mateix Pagès n'hi afegia algun de collita pròpia. Els llocs eren ordenats per «regions», començant per Andorra i seguint per les comarques del Pirineu, la conca superior del Segre i de la serra del Cadí, el Lluçanès —comarca on incloïa l'Estany—,²³ el Collsacabra, el Puigsacalm i les conques superiors del Fluvià, el Vallès —on trobem la resta del Moianès—, el Montseny, les serres de la costa de Llevant, el Tibidabo, les serres de la costa de Ponent, des de Montserrat al Camp de Tarragona, i acabava a les serres de Prades i el Montsant. En l'apartat del Vallès, deia textualment:

En Mura, en el pintoresco hostel de la Barata, en San Llorens, en San Feliu de Codinas, en San Quirse Safaja, en Castellcir, en Castelltersol, en Moyá, en Collsuspina y en Centellas, lugares muy pintorescos al propio tiempo que muy secos y aireados, puede encontrarse alojamiento con notable economía.

D'aquest article volem remarcar, en primer lloc, com l'estiueig a finals

-
19. Narcís CARRERAS I PIÑANA, *Bosquejo médico-topográfico de Castelltersol*, 1892, pp. 180-183. Tinc pendent de publicació l'edició del manuscrit d'aquesta obra, conservat a l'arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.
 20. *La Vanguardia*, 18 junio 1897, p. 4
 21. Periodista i excursionista, durant molts anys seria redactor de la secció comarcal de *La Veu de Catalunya*. També és conegut per ser un dels estudiosos del comarcalisme català.
 22. No queda clar si el treball s'havia publicat en forma de llibre o d'articles, però no l'hem sabut trobar.
 23. «... situado en el centro de un tranquilo valle y en donde se conserva el artístico claustro de su antiguo cenobio, puede hospedarse muy económicamente en casa Arrando.»

Can Rocafort (Moia). Ca. 1910 (fot. J. Vilanova)

del segle XIX ja s'estenia pràcticament per tota la geografia catalana, des dels peus del Tibidabo fins als Pirineus. I d'altra banda hi havia uns centres d'estiueig plenament consolidats, dels quals només citava alguns noms, però als quals podríem afegir —per no ser esmentats com a llocs d'estiueig econòmic— Caldes de Montbui, la Garriga o Tona, entre els més propers al Moianès. En canvi, la major part dels pobles moinanesencs —i també Sant Feliu de Codines— eren citats en aquesta categoria inferior dels pobles que encara no oferien prou comoditats per a les classes més benestants. Cosa que també vol dir que, ja en aquells moments, l'estiueig no se circumscribia només a l'alta burgesia barcelonina —i vallesana—, sinó que existia una notable diferenciació social entre les classes benestants que podien estiuejar.²⁴

Per tant, arribem al tombant de segle amb un estiueig incipient però no menyspreable, que sembla que hagi arribat una mica abans a Castellterçol —on hi ha hagut les primeres iniciatives de caràcter immobiliari, com les

29

435

24. Tres anys després, Pere Pagès tornava a publicar el mateix article a les pàgines de *La Veu de Catalunya* (en aquells moments amb la capçalera de *Diari de Catalunya*, 27 juny 1900, ed. vespre, pp. 1-2, i 29 juny 1900, ed. vespre, p. 2.), traduït al català com a «Pera estiuejar barato á Catalunya» i amb lleugers retocs en el text. En el nostre cas, seguia mantenint l'Estany dins el Lluçanès i la resta la incloïa sota l'epígraf «Vallés y Moyanés». A la informació facilitada en la primera versió només hi afegia: «son comarcas de clima sech y ayres purs, quinas montanyas están plenas de boscos, ahont hi estiuejan muchas familias. S'hi gasta poch y s'hi está be».

Cases Noves—, però que també en la darrera dècada ja es troba present tant a Moià com a Sant Quirze Safaja, així com en altres pobles de la comarca.

2. Evolució de l'estiueig a Castellterçol i a Moià

A partir del tombant de segle l'increment de l'estiueig seria una realitat, tant a Castellterçol com a Moià, però amb una evolució diferent. Si prenem les dades globals de cada poble que ens ofereix la premsa (i algun altre document), veiem que

- Castellterçol comença el segle amb unes 50 famílies estiuejants;²⁵
- en 1915 es comptabilitzen entre 750 i 800 persones («o sigui el terç del cens de fet d'aquesta població»);²⁶
- xifra que s'ha incrementat en 1928 a més d'un miler d'estiuejants.²⁷

En canvi, les dades globals que trobem per a Moià són només dues i encara la primera de molt poca fiabilitat, ja que és impossible que en 1906 els estiuejants de Barcelona fossin molts centenars;²⁸ més creïble és la dada de 1916, segons la qual van a passar l'estiu a Moià entre 30 i 40 famílies,²⁹ una xifra inferior a la de Castellterçol quinze anys abans.

Si, d'altra banda, comptabilitzem el nombre de famílies esmentades en cada crònica periodística, els resultats són força clars. Tenint en compte que les relacions que dona la premsa de famílies estiuejants són sempre parcials,³⁰ trobem que

- Castellterçol passa de 30 famílies citades en 1901 a 40 en 1911, 48 en 1916, 72 en 1922, 94 en 1928 i, el màxim que hem trobat, 117 l'any 1930.
- Per la seva banda, Moià, que en comptabilitzava 6 en 1894 i 5 en 1911, passa a 18 en 1919, 24 en 1929 i 28 en 1930 i 1931.³¹

30

436

25. *La Veu de Catalunya*, 2 setembre 1902, ed. vespre, p. 2.

26. *La Veu de Catalunya*, 20 setembre 1915, ed. vespre, p. 4.

27. *La Veu de Catalunya*, 1 setembre 1928, ed. matí, p. 12.

28. *La Veu de Catalunya*, 20 agost 1906, ed. matí, p. 2.

29. «Un que's aficionat a fer números contava l'altre dia, que hi havia de 30 a 40 famílies, que han vingut a passar l'estiu aquí a Moyà» (*Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, agost 1916, pp. 5-6).

30. També cal tenir en compte que, a vegades, en les relacions de famílies estiuejants que assisteixen, per exemple, a la festa major d'un poble s'hi poden haver comptabilitzat famílies estiuejants de pobles veïns.

31. Dades obtingudes a partir del buidatge de les publicacions periòdiques digitalitzades en els portals ARCA: *Arxiu de Revistes Catalanes Antiques* (<https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/inicio/inicio.do>), *Biblioteca virtual de premsa històrica* (<<https://prensahistorica.mcu.es/es/inicio/inicio.do>>), *Hemeroteca digital* de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (<<https://ahcbdigital.bcn.cat/hemeroteca>>), *Hemeroteca digi-*

Això ens fa concloure que, a grans trets i malgrat que les xifres sempre s'hagin de considerar només aproximades, la relació de famílies estiuejants era de quatre a Castellterçol per cada una que anava a Moià.

3. Causes de l'evolució divergent

I aquí ve la pregunta que em va sorgir en iniciar la investigació: quina és la causa —o quines són les causes— que expliquen que Castellterçol comptés amb un nombre tan superior d'estiuejants respecte a Moià?

3.1. Situació geogràfica i climàtica

En primer lloc, hi ha uns fets objectius que poden explicar, en certa mesura, aquest fet: són, d'una banda, la situació una mica més fresca de Castellterçol —situat dalt d'una carena oberta als quatre vents, mentre que Moià queda més arrecerat per les costes de la Creu i del Salgot—, i, d'altra banda, una major proximitat —encara que només sigui d'uns pocs quilòmetres— de les ciutats de Barcelona i Sabadell. Són factors que poden influir-hi, però creiem que no de manera decisiva.

3.2. «Marca» Castellterçol vs «marca» Moià

Una segona explicació podria ser el prestigi del que avui en diríem «marca»: segons això la «marca Castellterçol» vendria més que la «marca Moià». En aquest sentit, a principis del segle xx, Castellterçol tenia una relativa presència en la premsa per quatre conceptes, en alguns dels quals també es trobava present Moià:

a) La llonganissa de Castellterçol

La llonganissa (nom pronunciat a la comarca com si fos escrit «llanganissa») de Castellterçol (el «salsichón» en la premsa en castellà) i altres derivats del porc es trobaven relativament presents en anuncis d'alguns establiments barcelonins.³²

tal de la Biblioteca Nacional de España (<<http://www.bne.es/ca/Catalogos/HemerotecaDigital/>>), *Prensa digitalitzada del Sistema d'Arxius de Catalunya* (<<https://xacpremsa.cultura.gencat.cat/pandora/>>), *Trencadis: fons locals digitalitzats de la Xarxa de Biblioteques Municipals* (<<https://trencadis.diba.cat/>>) i *Hemeroteca de La Vanguardia* (<<https://www.lavanguardia.com/hemeroteca/>>).

32. Per exemple: «Se ha recibido salsichon de Castellsersol para las Pascuas» en l'establiment de comestibles de J. Abril y Mateu (*Diario de Barcelona*, 25 marzo 1891, p. 3740); «Morcilla de huevos y morcilla cruda de Castellsersol, se reciben todos los domingos en la drogueria de la calle Rosellón, n.º 266, donde se admiten encargos hasta los jueves» (*La Vanguardia*, 12 marzo 1900, p. 1); «Llonganissa feta á casa de pagés, de Castellsersol. La Masía, Avinyó, 32» (*La Veu de Catalunya*, 2 gener 1901, ed. vespre, p. 2).

b) El districte electoral de Castellterçol

L'existència, des de 1869, del districte electoral de Castellterçol era una manera de fer-se present en la premsa, encara que caldria valorar si la imatge que es donava era positiva, ja que sovint va ser objecte de comentaris per tupinades i pràctiques electorals qüestionables. Més ressò en aquest sentit serà el fet de comptar com a diputat més mediàtic pel districte amb Francesc Cambó, que va ocupar el càrrec entre 1912 i 1918 en el que llavors es denominava com el «catalaníssim districte de Castellterçol». En un altre nivell, el fet de ser cap de districte —i malgrat que les reunions importants amb els alcaldes i persones influents tenien lloc gairebé sempre a Barcelona— sí que podia beneficiar la població amb algunes juntes d'escrutini i visites més freqüents dels candidats; però no sembla que això repercutís en el fet de tenir una casa de la vila en més bones condicions ni en altres equipaments com podrien ser les fondes.³³

c) Enric Prat de la Riba i Rafel Casanova

També es pot considerar important per a la «marca» Castellterçol el fet de comptar, com a fill de la vila, amb la figura del primer president de la Mancomunitat, Enric Prat de la Riba. Però la veritable importància de Prat per a Castellterçol no es visibilitzaria del tot fins a la seva mort a la vila, l'any 1917. Creiem que Prat va fer més per Castellterçol amb la seva decisió de morir-hi que no pas amb la seva actuació política prèvia. Si, després de mort, el desig d'homenatjar-lo va promoure la principal actuació urbanística del primer terç de segle en el conjunt del Moianès, sota la direcció de l'arquitecte Lluís Bonet i Garí —amb la creació de la plaça, l'avinguda Ramon Albó i les escoles noves, però fracassant en l'erecció del monument a Prat de la Riba—, i la seva memòria podia ajudar a atreure població estiuiejant, no sembla pas que en vida s'hi mostrés gaire compromès. De fet, Prat de la Riba passava els estius a Sant Julià de Vilatorrada i, després d'anys d'absència de Castellterçol, no hi retornà com a estiuiejant fins l'any anterior a la seva mort, i llavors no pogué residir a la seva casa natal, perquè aquesta no estava en bones condicions, sinó que hagué de llogar una torre mentre arreglava la casa que sí que pogué ocupar en el seu darrer estiu.³⁴

33. Sobre el districte electoral de Castellterçol, vegeu: Antoni PLADEVALL I FONT, *Castellterçol, història de la vila ...*, pp. 373-375; Jaume CLARÀ I ARISA, «La Voz de la Comarca (1904): canvi i continuïtat en el districte electoral de Castellterçol», *Modilium*, núm. 21 (1999), pp. 27-37. Resta per fer, però, la història d'aquest districte electoral.

34. Hi ha constància de l'estiuig de Prat de la Riba a Sant Julià de Vilatorrada com a mínim els anys 1908, 1913 i 1914 (Montse PIQUÉ VAL, *L'estiuig a Sant Julià de Vilatorrada, 1885-1950*, Sant Julià de Vilatorrada: Ajuntament de Sant Julià de Vilatorrada, 2018, pp. 104-105). Quan l'any 1916 passa l'estiu a Castellterçol, s'afirma: «Feia ja alguns anys que no havia visitat els seus compatriotes» (*La Veu de Catalunya*, 1 agost 1916, ed.

De manera semblant a Prat de la Riba, el nom de Moià es va fer present en la premsa catalana a través també d'un descendent de la vila, Rafel Casanova. L'any 1914 es commemorava el segon centenari de la caiguda de Barcelona en mans de les tropes borbòniques i es col·locà la primera pedra del monument al fill il·lustre, que en aquest cas sí que es pogué completar, l'any 1932, gràcies al mecenatge de Francesc Viñas. Tot plegat són fets que posen els pobles en el mapa de Catalunya i que, indirectament, poden ajudar a fomentar que hi vagi la gent.³⁵

d) *El Ball del Ciri i la Dansa, i la Festa de l'Arbre Fruiter*

Més important, encara, en el procés de crear-se un nom a nivell català, va ser el fet de convertir el Ball del Ciri i la Dansa de Castellterçol en dues de les peces integrants del corpus de balls que els esbarts dansaires —sorgits sobretot a partir de la dècada de 1900— interpretarien per tot Catalunya. El paper de l'estiuejant sabadellenca Agnès Armengol fou decisiu, a partir de 1897, per a aconseguir dotar les danses castellterçolenques d'un gran prestigi. Un altre estiuejant, el músic Francesc Brunet, en duria a terme l'harmonització.³⁶

Els esbarts catalans van portar el nom de Castellterçol arreu on actuaren. Com també la hi va portar la cançó *Margarida de Castellterçol*, de Climent Lozano, guanyadora de la VIII Festa de la Música Catalana, l'any 1920, i que des d'aleshores s'interpretaria en molts concerts i, més endavant, també sonaria en la ràdio.³⁷

matí, p. 2). Anys després de la seva mort, Jaume Carrera rememorava: «L'estiu de 1916, En Prat de la Riba arribava a Castelltersol. Tornava al seu poble nadiu després d'una llarga absència ... La casa s'havia envellit de no ésser habitada, i el primer any En Prat, contra el seu desig, no pogué ocupar-la ... L'any següent, En Prat tornava al seu casal, arranjat de faisó ben nostra ...» (Jaume CARRERA, «La recordança del seu poble», *La Veu de Catalunya*, 1 agost 1925, ed. matí, p. 5).

35. Jaume CLARÀ I ARISA, «L'Onze de Setembre a Moià (1904-1939)», *Modilianum*, núm. 52 (2015), pp. 25-40.

36. Sobre les danses castellterçolenques, vegeu Josep CRIVILLÉ I BARGALLÓ *et al.* (eds.), *La Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol*, [Barcelona]: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura; Dinsic.cat, 2020, i la bibliografia que s'hi cita. Pendent de publicació, el meu article amb algunes dades noves obtingudes del buidatge de la premsa de l'època, «La Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol en la dècada de 1890». La Dansa és ballada per primera vegada a Vic, per la festa de Sant Miquel dels Sants, l'any 1904 (*La Veu de Catalunya*, 19 juny 1904, ed. vespre, p. 2); en 1905 s'hi torna a ballar, i tant la Dansa com el Ball del Ciri formen part del repertori del festival de balls populars que té lloc al Palau de Belles Arts de Barcelona (*La Veu de Catalunya*, 24 juny 1905, ed. mitjanit, p. 2, i la major part de diaris d'aquests dies); la Dansa és un dels balls del repertori de l'Orfèu Català (*La Veu de Catalunya*, 14 març 1906, ed. vespre, p. 2), etc.

37. *La Vanguardia*, 11 julio 1920, p. 21. L'any 1922 és enregistrada per Emili Vendrell (*El Diluvio*, 24 diciembre 1922, p. 16). Es retransmet per Ràdio Barcelona (*La Vanguardia*, 26 mayo 1929, p. 20), etc.

A Moià, les danses tradicionals no tingueren aquesta transformació, i així es pogué comprovar fa uns quants anys en projectar les filmacions d'Agustí Fabra de 1934-1935.³⁸ Però hi hagué un altre fet cultural que posà el nom de Moià en moltes pàgines de diaris i revistes. Ens referim a la Festa de l'Arbre Fruiter, fundada per Francesc Viñas l'any 1904 amb un esperit regenerador —de la societat i de l'economia— i que, entre altres coses, suposà la fundació del Sindicat Agrícola de Moià i de la seva caixa d'estalvis, però que, a nivell més general, irradià el nom de Moià com a exemple de civilitat i de respecte pel bé comú. La Festa, amb els seus alts i baixos, arribaria als anys trenta, coincidint amb la mort del tenor, en una gran forma i imbuïda de l'esperit republicà que el reconeixement del govern de la Generalitat li acabà donant.³⁹

Tots aquests aspectes culturals, com els més polítics esmentats abans, pogueren contribuir a atreure gent a les nostres viles. Però, malgrat tot, es fa difícil de poder-hi trobar l'element decisiu per a explicar el diferent creixement de l'estiu e ig a Castellterçol i a Moià.

3.3. Aposta per l'estiu e ig

Si hi ha un aspecte en què Castellterçol es mostra més determinant que Moià en relació a l'estiu e ig és l'aposta que per aquest àmbit econòmic feren determinats sectors de Castellterçol. Podem destacar els següents aspectes:

- a) La consciència de la importància de l'estiu e ig per al futur econòmic del poble.
- b) La traducció d'aquesta consciència en actuacions constructives concretes.
- c) L'existència de places d'hotel.

a) La consciència de la importància de l'estiu e ig per al futur econòmic del poble

Aquesta consciència la podem exemplificar en dos moments.

1) El primer té per protagonista Josep Salavert i Cuspinera —el mateix que, casat a Sabadell amb Ramona Brujas, hem vist que havia estat l'impulsor que els Badia-Armengol estiu e igessin a Castellterçol—. Doncs bé, aquest mateix Salavert, el gener de 1901 i amagat sota el pseudònim d'Un Fill de

38. Jaume CLARÀ I ARISA, «Les filmacions de balls moianesencs d'Agustí Fabra (1934-1935)», *Modilianum*, núm. 44 (2011), pp. 91-98.

39. Jaume CLARÀ I ARISA, *L'obra cívica del tenor Francesc Viñas: cent anys de la Festa de l'Arbre Fruiter (1904-2003)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.

Dipòsit d'aigua de la Riba (Castellterçol). 1916 (fot. J. Gallés; reproduïda a Castellterçol, imatges i records, Ed. Viena-Columna)

Castellterçol, publicà un pamflet titulat *Aygua, aygua, aygua!*⁴⁰ El pamflet és un reconeixement de la importància de l'aigua per al desenvolupament d'un poble i pretenia incitar, sobretot les classes dirigents, a actuar a favor de portar l'aigua corrent al poble, fins llavors completament dependent de pous i cisternes. Entre els seus arguments n'hi ha un que vincula l'aigua amb la presència de l'estiueig i el futur econòmic de la vila:

Salta á la vista que 'l dia que Castellersol tinga fonts públicas y aygua viva en muchas de las sevas casas, si avuy son 50 las familias que puján á passar l'estiu, allavors és fácil qu' arribin á 200. Se 'ns pot objectar qu' avuy no hi há habitaciones per llogar á tanta gent; pero sense cap cuidado se pot assegurar qu' aquestas no faltarán. Suposant donchs que cada familia 's compón de 5 personas entre xichs, grans y criada, y contant que tenen un gasto de 2 pesetas per individuo, tindrem que cada temporada deixarán aquestas á la població 2000 pesetas diarias, de las quals ne participan lo propietario, la tenda, lo forner, lo carnicer y, en una paraula, directa ó indirectament tothóm ne toca 'ls resultats.

La crida de Salavert va tenir èxit i per la festa major de l'any següent,

40. Un exemplar d'aquest fullet es troba en un llibre-recull de documents relacionats amb Castellterçol compilat per Josep Gallés, que conserva Joan Capdevila i Oller, a qui agraïm les facilitats per a la seva consulta. Vegeu també l'article de Jordi Colobrans, amb el mateix títol del fullet, publicat en el programa de la Festa Major de Castellterçol de l'any 1986.

1902, l'ajuntament inaugurava la conducció d'aigües amb la construcció d'un dipòsit i cinc fonts repartides per la vila.⁴¹

A Moià la situació de l'aigua estava en una situació millor a principis del segle xx. L'industrial d'origen moianès —i també estiuejant— Josep Coma i Passarell havia fet portar, per a l'ús de la seva fàbrica tèxtil i cedint-ne una part al poble, l'aigua de la Font de l'Avi, a Passarell, si bé això fou motiu d'un llarg plet amb els propietaris —i també estiuejants— Ramon Bussanya i el marquès de Puerto Nuevo, un plet que no acabaria fins a 1905.⁴² D'altra banda, la situació de l'aigua a Moià faria un salt endavant en 1931, amb l'arribada de l'aigua de la Crespiera, objectiu per al qual treballaren també dos moianesos d'origen i estiuejants, primer Josep Gallart, que morí abans d'aconseguir-ho, i després Francesc Viñas i Josep Gallart fill.⁴³

2) Però si en algun lloc veiem explicitat el desig i la importància de fomentar l'estiueig a Castellterçol —i a manca de tenir constituïda una Societat d'Atracció de Forasters, com succeïa a Sant Feliu de Codines—⁴⁴ és en una instància que un grup de veïns va presentar l'any 1914 a l'ajuntament.⁴⁵ En l'escrit començaven per esmentar que el seu objectiu era contribuir

al mayor progreso de la ya numerosa colonia veraniega ... lo que a su vez representa el desarrollo de numerosos trabajos en el ramo de la construcción, la próspera vida de muchos establecimientos y el ingreso de cuantiosas cantidades que por objeto de consumos en diferentes especies ingresan en las arcas municipales.

Amb aquesta premissa, i considerant que l'ajuntament havia de demostrar que es preocupava del benestar de tothom, i en especial de la colònia estiuejant —«base del porvenir de esta villa»—, demanaven que es tingués cura del passeig que va de la vila al pla dels Raurets (topònim que, normativament, caldria escriure «Rourets»), a escassos 500 metres, molt utilitzat pels estiuejants, que buscaven en aquest bosc

... las condiciones de esparcimiento y zolás tan recomendados por los médicos

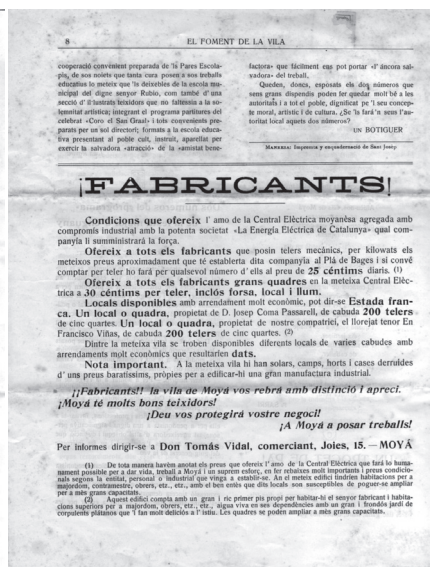
41. Antoni PLADEVALL I FONT, *Castellterçol, història de la vila ...*, pp. 413-417.

42. Ramon TARTER I FONTS, «Josep Coma i Passarell: llums i ombres d'un personatge moianès», *Modilianum*, núm. 43 (2010), pp. 5-24.

43. «L'assortiment d'aigua a la vila: notícia històrica», *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruïter*, desembre 1931, pp. 1-5.

44. Francesc GARRIGA I CASSART, *Nicolau Usart i els seus amics: els orígens de l'estiueig a Sant Feliu de Codines*, Sant Feliu de Codines: Ajuntament de Sant Feliu de Codines, 2013.

45. Instància de Joan Fruitós, Albert Ribó, H. Roger, Josep Payàs, Fruitós Brosa, Genís Badó, Joan Canet i Antoni Oller a l'alcalde de Castellterçol, 5 novembre 1914 (ACVO, Fons Ajuntament de Castellterçol, caixa 77, Correspondència 1914-1915, sub-carpeta «1914 – Policia urbana i rural»).

El foment de la vila. Moià, 1913 (tornat a distribuir en 1914)

higienistas, y en donde puedan pasearse y reunirse varias familias en busca de aires puros y oxigenados, que son los elementos más apreciados por los señores veraneantes en su estancia en esta población ...

Per tal de preservar de cara al futur aquest espai, demanaven que, fruit de la cooperació de l'ajuntament i de molts industrials, s'arrendés la zona per a convertir-la en un parc natural, a més de fer-hi diverses actuacions de millora. La instància acabava esmentant el perill que, si no s'aprofitava l'ocasió, el bosc acabés essent tallat. Els signants eren Joan Fruitós, Albert Ribó, H. Roger, Josep Payàs, Fruitós Brosa, Genís Badó, Joan Canet i Antoni Oller; com a mínim, quatre eren botiguers i un altre, Albert Ribó, fondista. L'ajuntament, encapçalat llavors pel farmacèutic Francesc Sala, hi donà una resposta ambivalent: li semblava molt bé la proposta i assegurava que quan tingués recursos ja hi faria alguna cosa. La finca seria comprada dos anys després, en 1916, per Cebrià Calvet.⁴⁶

Un any abans de la instància dels comerciants i industrials castelltercolencs, un grup de moianesos editava un opuscle de 8 pàgines en forma de revista amb el títol *El foment de la vila*. La iniciativa, promoguda pel botiguer Tomàs Vidal, de Cal Senyor Magí, anava dirigida a captar inversions industrials («¡¡Fabricants!! la vila de Moyà vos rebrà amb distinció i aprecí. ¡Moyà té molts bons teixidors! ¡Deu vos protegirà vostre negoci!»).

46. Assumpta RAFEL GUARRO, *Cebrià Calvet Jané (a) Canuto, carreter de Barcelona i promotor de l'estiuig a Castellterçol*, Barcelona: l'autora, 2019, pp. 126ss.

Després de la iniciativa pro-agrícola que havia representat la creació de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter en 1904 i del Sindicat Agrícola de Moià en 1909, ara s'intentava reindustrialitzar la vila —tasca que no acabà de reeixir—. Però, de tota manera, sembla estrany que ni tan sols els articles que s'hi incloïen dels metges Pere Montrós i Josep Claveria o del farmacèutic Joaquim Masvidal no esmentessin que fora de l'agricultura i el turisme també hi podia haver altres formes de créixer econòmicament, entre elles l'estiueig. Castellterçol apostava per l'estiueig; Moià no el tenia en compte.⁴⁷

b) Actuacions constructives concretes: la necessitat d'habitatge

Les persones descendents de la comarca que hi tenien propietats podien tornar a passar l'estiu en casa pròpia, sovint herència familiar —barons de Maldà, Pineda, Prat de la Riba..., a Castellterçol; Bussanya, Comas (Can Carner), marquesos de Puerto Nuevo, Llobateras, Rocafort, Soler i Vilarasau (Can Perxer), a Moià—. També n'hi havia que estiuejaven en el seu mas, com els Fargas a Castellterçol o els Prat i els Barnola, a Moià. D'altres s'allotjaven a casa de parents (els Carné familiars dels Prat de la Riba, o els Viñas de Girona, parents de la casa moianesa de Can Carner).⁴⁸

Les famílies més benestants que feien el propòsit d'un estiueig continuat a la comarca s'hi construïren la seva torre. Va ser el cas, a Castellterçol, de les famílies Maresch (el Tint, molt reformada a inicis del segle xx),⁴⁹ Serradora (1903, Torre gòtica), Leonart (abans de 1910), Pla (abans de 1915), Càrcer-Ramírez de Orozco (Villa Orozco, 1917-1918), Mora (1919), Bertrand (1919), Castells (1919), Farran (1925), Sedó (Villa Florita, 1926), Ribó (1926), Viladecans (Casal Felícia, 1926), Batlles (1930), Marsans (propòsit 1936); o a Moià, dels Coma i Passarell (1877?), Viñas (1894), Sagalés (1900, després Ruaix i després Alter), Orriols (1915), Romeu (la Granoia, 1918), Gallart (1920), Arolas (1922, després lcart), colònia Vilardell (des de 1922), Viñas (segona torre, 1922).

Un percentatge important d'estiuejants, molt difícil de quantificar, anaven de lloguer, ja fos de cases, pisos o fins i tot habitacions. Havia de ser una xifra gens menyspreable i, per les dades esparses de què disposem, no sembla detectar-se que patís alteracions de manera significativa al

47. Jaume CLARÀ i ARISA, Josep Maria FONTCUBERTA i ARMADANS, «Publicacions periòdiques del Moianès (1909-1997)», *Modilianum*, núm. 16 (1997), p. 15.

48. Sobre la família Carné, vegeu Martí ESTEVE, «Biografia de D. Enric Prat de la Riba», *Quaderns d'estudi*, núm. 1 (octubre 1917), pp. 3ss.; sobre els Viñas de Girona, Joan VINYAS i COMAS, *Memòries d'un gironí*, Girona: Masó, 1932, pp. 3-8.

49. També se la troba anomenada com a Can Nubiola.

llarg dels anys: a Castellterçol, per exemple, «aquest any [1900] com en anteriors, todas las habitaciones disponibles se ocuparán»;⁵⁰ «Són ja en número bastant regular els forasters que han vingut á llogar casa á n'aquesta vila pera la propera temporada d'estiu [de 1901], quedant molt pocas casas per llogar»;⁵¹ «Desde fa alguns dies se nota en aquesta vila certa afluencia de forasters que venen ab la intenció de llogar, quí un xalet, quí una casa més modesta ahont poder passar l'estiu [de 1911]»;⁵² «no ha quedat cap pis llogable que no s'hagi ocupat [l'any 1919]»...⁵³ O, pel que fa a Moià: «gran demanadissa de casas y pisos pera llogar [en 1904]»;⁵⁴ «están casi alquilados la totalidad de las torres, chalets y vivienda [en 1932]»;⁵⁵ i la citació més precisa de totes les que hem aconseguit trobar, corresponent a l'any 1936:

*Estan ja llogades algunes cases i pisos per a passar els mesos d'estiu. Encara manquen algunes per arrendar, entre altres una casa al carrer del Remei, altra en el carrer de Passarell, de nova construcció, altra en el carrer de Sant Sebastià, altra en el carrer de Sant Josep, altra en el Carreró, altra en el carrer de Santa Magdalena, la masia de Caselles, etc. De pisos als carrers Joies, Forn, Sant Sebastià, Sant Josep, plaça del Colom, etc.*⁵⁶

A Castellterçol, entre les famílies que hi llogaven torre hi havia la del poeta Joan Maragall.⁵⁷ Entre els casos de lloguer d'un simple pis trobem, en la primera meitat de la dècada de 1900, tot un president de la Diputació de Barcelona com era Josep Espinós, per al qual alguns diaris deien que «ha salido para sus posesiones de Castelltersol», mentre que la publicació satírica *La Tralla* esmenava: «No creyent que'l senyor Espinós possehís tant, nos n'hem enterat, y resulta que'l gran Espinós té un pis llogat en dita població», una dada que coincideix amb l'anunciada per Jaume Carrera, segons la qual Espinós llogava un dels dos pisos que tenia Prudenci Bros en el lloc on poc després s'obriria l'Hotel Prudenci.⁵⁸

El lloguer de pisos i cases devia ser un negoci fructífer que és molt difícil de quantificar. Ramona Morell explica en les seves memòries que els seus avis Dolores Puig i Antoni Rovira, després de viure «en el carrer Nou, avui plaça Prat de la Riba, als baixos de la casa del Sr. Albó ... van passar a la plaça del Dr. Fargas, on van edificar-hi una bonica casa, que va ser cal

50. *La Veu de Catalunya*, 28 juny 1900, ed. matí, p. 3.

51. *La Veu de Catalunya*, 27 maig 1901, ed. vespre, p. 4.

52. *La Veu de Catalunya*, 18 maig 1911, ed. matí, p. 2.

53. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, agost 1919, p. 7.

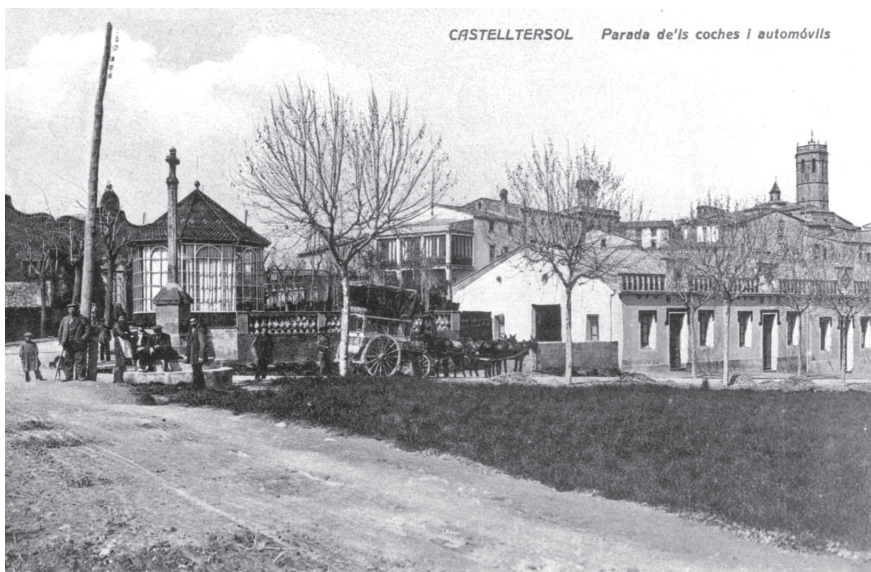
54. *La Veu de Catalunya*, 19 maig 1904, ed. matí, p. 5.

55. *La Vanguardia*, 13 abril 1932, p. 25.

56. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, maig 1936, p. 5.

57. Antoni PLADEVALL I FONT, *Castellterçol, història de la vila ...*, p. 404.

58. *La Tralla*, 5 agost 1904, p. 3; Jaume CARRERA I PUJAL, *La vila de Castellterçol*, p. 169.

Glorieta de la casa de Cebrià Calvet i cases fetes per ell a la carretera de Barcelona. 1915
(Fot. J. Obradors)

Jordà, amb els baixos per a botiga, amb un garatge al costat i amb una escala per pujar als pisos que llogaven a l'estiu». ⁵⁹ Una opció que també degueren prendre moltes altres famílies.

Però per a aconseguir que hi hagués habitatge, ja fos per llogar o per comprar, calia que també hi hagués emprenedors que es dediquessin a la seva construcció. El primer cas, que ja hem esmentat en parlar dels inicis de l'estiuieg, va ser el de les «Cases Noves» de Joan Comas i Marquet, en una data tan primerenca com el 1887.

Però, sens dubte, l'actuació més destacada en aquest àmbit fou la que dugué a terme Cebrià Calvet, el Canuto (Barcelona, 1855-1930). Sorgit del no-res en una família de carreters de mar, i dedicat al negoci del transport de mercaderies, amb serveis realitzats, entre molts d'altres, per a l'exèrcit i per a la construcció de línies de ferrocarrils, amb un bon instint per als negocis, aconseguí una gran fortuna. Arribat a Castellterçol transportant material militar durant la Tercera Guerra Carlina, conegué Antònia Picas a l'hostal on s'allotjava i aviat es casaren. Des de finals de la dècada de 1890, quan comprà l'hostal de Ca La Polla i s'hi féu la seva primera casa, fins a finals de la dècada de 1910 portà un ritme

59. Ramona MORELL, *Recordar és tornar a viure: memòries de Ramona Morell (1915-2006)*, Castellterçol: família de Ramona Morell, 2007, p. 17.

impressionant de construccions —prèvia la compra dels terrenys—, entre altres:⁶⁰

- dues cases al carrer de Barcelona (1905), les primeres per a ser llogades als estiuejants;
- dotze cases amb jardí al carrer del Pedregar (1905-1909);
- una casa al carrer de França (1908);
- cinc cases més al peu de la carretera de Moià (1911);
- la casa de la cantonada de la carretera de Granera amb el carrer de Barcelona (la «casa dels déus», 1912-1913);
- catorze cases per a obrers al passeig de Sant Roc.

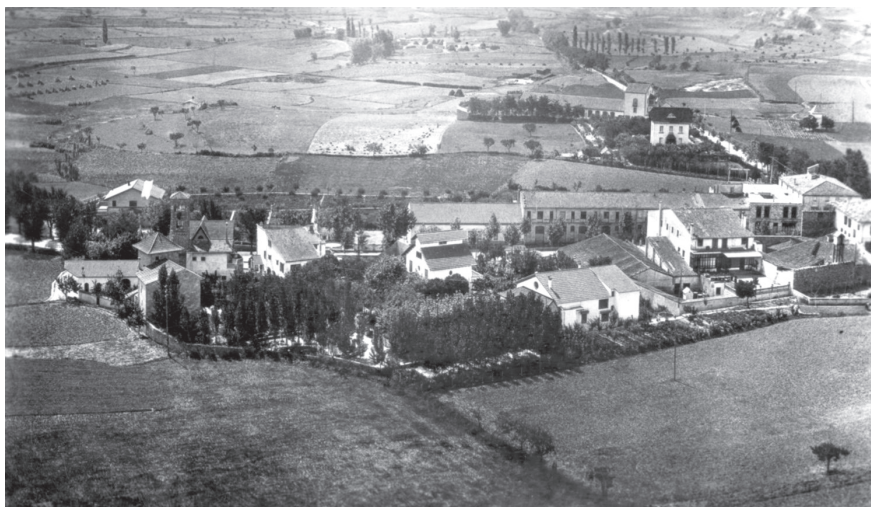
Una de les primeres cases construïdes al carrer de Barcelona, Calvet la va deixar gratuïtament a Francesc Cambó, l'estiu de 1907, perquè s'acabés de recuperar de les ferides patides en l'atemptat d'Hostafrancs. Encara que en aquells moments era proper a la Lliga de Cambó,⁶¹ creiem que el convit a Cambó s'ha d'interpretar com un excel·lent moviment de màrqueting que contribuï a posar Castellterçol en el mapa de l'estiueig català.⁶²

Com veurem més endavant, Calvet també faria equipaments per als estiuejants, com el Cafè de l'Amistat o pistes de tenis. Després de la seva mort, en 1930, ja en temps de la seva vídua, es començaria la urbanització de la zona de la Riba, la major part de la qual ja es realitzaria després de la guerra civil.

60. Sobre Cebrià Calvet, vegeu Assumpta RAFEL GUARRO, *Cebrià Calvet Jané (a) Canuto, carreter de Barcelona i promotor de l'estiueig a Castellterçol*, Barcelona: l'autora, 2019, d'on extraïem la major part de dades.

61. Les relacions entre Cebrià Calvet i la Lliga més endavant es deteriorarien —ja mort Prat de la Riba— i el seu nom va desaparèixer gairebé del tot de les pàgines de l'òrgan lliguista, *La Veu de Catalunya*. Així, en el moment de la seva mort, que coincidí amb la d'un altre estiuejant castellterçolenc, Enric Pla, el tracte que se li donà en la nota necrològica conjunta traspuja aquesta mala relació: «En pocs dies de diferència moriren a Barcelona, dues persones íntimament lligades a la vida d'aquesta població. / Ens referim a En Cebrià Calvet (a) "Canuto", i a N'Enric Pla i Alegre. / El primer, que actualment era regidor, s'havia dedicat a construir nombrosos xalets per als estiuejants. A un carrer, les cases del qual gairebé totes eren seves, se li donà el seu nom. Era una persona prou coneguda, per poder prescindir de detallar la seva vida. / El senyor Pla era propietari d'una casa en la qual passava els estius. Es distingia per un gran amor a aquesta vila, i sempre estava disposat a contribuir en allò que podia fer-la prosperar. El seu temperament altruista i caritatiu s'havia palesat moltes vegades. Per això comptava amb moltes simpaties» (*La Veu de Catalunya*, 11 setembre 1930, ed. matí, p. 2).

62. *La Veu de Catalunya* informà sobre l'estada de Cambó a Castellterçol amb diverses cròniques breus i gasetilles. *La Actualidad* li dedicà un reportatge amb tres fotografies el 23 d'agost de 1907, amb l'error d'atribuir la propietat de la casa on s'hostatjava a Ramon Albó en lloc de Cebrià Calvet, errada que fou corregida una setmana després, el 30 d'agost.

Colònia Vilardell (Moià). Ca. 1934 (Ed. M. Guardia)

Encara hi hagué un tercer emprenedor immobiliari a Castellterçol. Daniel Millet va construir l'any 1928 un conjunt de cases en l'espai ocupat per l'antiga fàbrica Baixeras. Aquestes cases serien conegudes com a Colònia Millet i es posaren tot seguit a lloguer.⁶³

Al costat dels casos de Comas, Calvet i Millet, a Moià la iniciativa urbanística fou molt escassa. A part de les cases fetes per les mateixes famílies que les havien d'ocupar (com les de la colònia Vilardell), d'iniciatives destinades a la venda o al lloguer només podem considerar les dues cases construïdes per Ramon Orriols a l'aleshores passeig d'Alexandre M. Pons, l'any 1914, i, ja en la dècada de 1930, les tres de Jaume Orriols (a l'actual passeig Orriols) i unes cases fetes construir per Josep Dalmau al carrer de Passarell.⁶⁴

c) L'existència de places d'hotel

Per a ser un lloc d'estiueig calia disposar no solament de cases i pisos per comprar o llogar, sinó també d'algun establiment on poder allotjar-se de

63. L'anunci més antic el trobem a *La Vanguardia* del 16 de juny de 1928.

64. «... en Ramón Orriols contratista d'obres está construint dos elegants xalets en el passeig de Alexandre M. Pons ...» (*Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, agost 1914, pp. 6-7); «En el lloc del antic oratori o carrer de Santa Magdalena en Jaume Orriols, conegut contratista d'obres, aixeca tres xalets o casetes de planta baixa» (*Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, febrer 1934, p. 5; «L'industrial de Barcelona, En Josep Dalmau, va construir al final del carrer de Passarell, tres cases-xalets que estaran ben orientades a la cara de mig-dia i amb una vista immillorable» (*Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, desembre 1935, p. 6).

manera temporal. A finals del segle XIX, la situació a Castellterçol, segons el metge Narcís Carreras i Piñana, no era gens satisfactòria en aquest sentit, ja que no hi havia cap establiment que merèsqués el qualificatiu de «fonda» i es quedaven en simples tavernes.⁶⁵

A Moià, la situació no era pas gaire diferent. La descripció, teòricament de ficció, que Maria de Bell-lloc (Maria Pilar Maspons i Labrós) va fer de l'hostal del Poble Nou de Moià (la Fonda del Remei) en el conte «Nostre Senyor tanca una porta i n'obre una altra» (1877), devia ser força ajustada a la realitat: «En l'hostal distava molt d'haverhi cap comoditat y encara crech que hi faltavan algunas cosas poch ménos que necesarias. En quant á la part gastronómica, estava tot lo malament que podia.»⁶⁶ En 1890 s'havien fet reformes en «la posada y café de don Juan Safont, en el punto de llegada de los coches de San Feliu de Codinas»,⁶⁷ i en la Fonda del Remei algunes millores s'hi degueren fer perquè a finals de la dècada de 1900 hostatjava clients tan cosmopolites com el pintor Ramon Casas, que hi pintà el quadre *La cotxera* (1907).⁶⁸

Ara bé, si un establiment sobressortí en el Moianès anterior a la guerra civil aquest fou el fundat per Prudenci Bros i Reguant (Manresa, 1840 - Castellterçol, 1910). Segons s'ha assegurat sempre,⁶⁹ Bros treballava com a cuiner de la reina Isabel II fins que aquesta fou destronada l'any 1868. Llavors es traslladà a Barcelona per posar-se al capdavant de la Fonda Peninsular, del carrer de Sant Pau. Probablement aquí només hi treballà i, en canvi, sí que estigué al capdavant —segons la premsa de l'època— de la Nova Fonda Peninsular que ell mateix obrí al carrer de la Boqueria el març de 1875 i que encara regentava, com a mínim, el gener de l'any següent.⁷⁰ En aquesta fonda degué conèixer el castellerterçolenc Jacint Posas i Bellver, industrial també dedicat a la política —del partit constitucionalista—, i la seva filla Maria Posas i Boada (n. 1854), amb qui es casaria l'any 1877 a l'església de Santa Maria del Pi, a Barcelona.⁷¹

65. Narcís CARRERAS I PIÑANA, *Bosquejo médico-topográfico ...*, p. 59.

66. Conte publicat a *La Renaxensa*, 30 abril 1877, pp. 278-287, i reproduït després dins el recull de narracions de l'autora *Llegendas catalanas*, Barcelona: Tipografia Espanyola, 1881, i també en *La Il·lustració catalana*, 30 juny 1884, pp. 187ss. Vegeu-ne l'edició que en vaig fer, anotada, en «Un conte de Maria de Bell-lloc de 1881, ambientat a Moià», *La Tosca*, abril 2010, pp. 5-13; val a dir que en fer-ne l'edició desconeixia la primera publicació del conte en 1877.

67. *La Dinastia*, 1 octubre 1890, p. 2.

68. Jaume CLARÀ I ARISA, «El pintor Ramon Casas i la vila de Moià (1907-1909)», *Modilium*, núm. 56 (2017), pp. 53-72.

69. Cf. les memòries del seu nét, Prudenci Ribó, citades per Ramona Morell, *Recordar és tornar a viure ...*, pp. 177-178.

70. *La Imprenta*, 30 marzo 1875, p. 1651, i 22 enero 1876, p. 513.

71. Segons l'article «Fonda Prudenci (Castellterçol)», dins el bloc *Antics hostals de camí*

Del matrimoni en nasqueren dues filles, una d'elles Dolors Bros i Posas, cap a 1884. Segons les memòries de Prudenci Ribó, visqueren a la casa pairal de Castellterçol, on tenien dos habitatges, però Prudenci Bros enviduà aviat i les filles es quedaren a càrrec dels avis. Abans d'instal·lar-se definitivament a Castellterçol, trobem l'any 1882 Prudenci Bros, «acreditado fondista de Barcelona», regentant el restaurant del balneari Sagalés de Tona.⁷² L'any següent, 1883, passa a fer-se càrrec de la direcció i administració del nou establiment de banys de la Mare de Déu del Remei, de Caldes de Monbui.⁷³ I encara en 1884 tornava a canviar de destinació i obria «posada-restaurant y café» a Can Mareta, Tona.⁷⁴ A partir d'aquest moment les dades sobre ell desapareixen durant dues dècades de la premsa, però sabem per les memòries de Pere Blancafort de Rosselló que quan ell i els seus germans eren molt petits —per tant, durant la dècada de 1890— havia treballat al balneari Blancafort de la Garriga.⁷⁵

La filla de Prudenci Bros, Dolors, es casaria amb Albert Ribó i Prats, el qual, segons les memòries del seu fill, pujava a Castellterçol com a cuiner de la baronessa de Maldà, que hi estivejava. Prudenci i l'altra filla, Emília, vivien al poble —ja es devia haver retirat professionalment— i, per no estar tan sols, va convèncer la filla i el gendre perquè també vinguessin a viure-hi. I, com a manera de viure, van decidir muntar a la casa pairal la fonda que, amb els anys, seria coneguda com a Hotel Prudenci.

La primera notícia de la nova fonda la trobem a *La Vanguardia* del 19 de maig de 1906: entre les millores que s'estan duent a terme a Castellterçol, el corresponsal esmenta «la instal·lació de una fonda en el centro de la villa capaz para gran número de familias con lujosas y bien amuebladas habitaciones». L'11 de juliol apareixia el primer anunci de l'establiment en el mateix diari: «á ochocientos metros nivel del mar, fonda de Prudencio Bros, situada en la plaza Mayor de dicha villa, con lujosas y bien amuebladas habitaciones donde el viajero y veraneante encontrará además de las muchas comodidades que reúne el local, amabilidad y esmerado trato».⁷⁶ Durant la primera temporada s'hi degueren detectar algunes mancances, perquè l'any següent, 1907,

ral, <<http://hostals.blogspot.com/search?q=castellter%C3%A7ol>> [consulta: 5 febrer 2021].

72. *El Diluvio*, 28 mayo 1882, ed. mañana, p. 4624, i 3 junio 1882, ed. tarde, p. 4794.

73. *El Diluvio*, 8 junio 1883, ed. tarde, p. 4594.

74. *El Diluvio*, 9 agost 1884, ed. tarde, p. 6529.

75. Pere BLANCAFORT DE ROSSELLÓ, *La Garriga, el balneari i jo: cròniques, personatges, anècdotes*, La Garriga: [l'autor], 1976, pp. 57-58.

76. *La Vanguardia*, 19 mayo 1906, p. 5, i 11 julio 1906, p. 10. El primer anunci que hem trobat a *La Veu de Catalunya* correspon al 14 juliol 1906, ed. vespre, p. 4.

3.-CASTELLTERÇOL.—Casa Prudenci. Salón de baile.

Fonda Prudenci. 1911 (fot. Andrés Fabert)

s'anunciava de la següent manera: «*Fonda Prudenci*. Nueva instalación, grandes comodidades, inmejorable cocina. Precios 5 ó 6 pesetas diarias, carruajes para excursiones». ⁷⁷ I en 1908 canviava la darrera frase per «Hospedaje de 1.ª y 2.ª clase con trato de hotel y de casa particular», ⁷⁸ en el que seria un clàssic del seu màrqueting: la combinació de la qualitat d'un hotel amb el tracte familiar. Amb més o menys variants els anuncis durant la temporada d'estiu continuaren apareixent en la premsa fins a 1910, any en què es produí la defunció de Prudenci Bros. ⁷⁹

L'any 1911, ja amb Albert Ribó al capdavant, s'emprengueren unes reformes «del hotel conegut per "Casa Prudenci"» per a col·locar-lo «a la altura dels millors entre'ls seus similars d'altres pobles d'estiueig». ⁸⁰ Les reformes queden ben evidents en l'anunci publicat en el mateix diari un parell de setmanes més tard:

HOTEL PRUDENCIO, propi pera estiuejadors. Notables reformas, confort nou: electricitat, timbres, sala de bany, waters, gran sala de ball, de lectura,

77. *La Vanguardia*, 15 junio 1907, p. 10; en català a *La Veu de Catalunya*, 15 juny 1907, ed. mitjanit, p. 6.

78. *La Vanguardia*, 9 junio 1908, p. 6; *La Veu de Catalunya*, 10 juny 1908.

79. Poc abans de morir havia deixat el càrrec d'alcalde de Castellterçol, que ocupava precisament des de 1906.

80. *La Veu de Catalunya*, 18 maig 1911, ed. matí, p. 2.

*etc. Menú d'Hotel y menjar de casa. Servey de primera. – Hi haurà automòvils desde Caldes de Montbuy.*⁸¹

A partir de llavors creixeria la fama de l'Hotel Prudenci i, com a reconeixement, Albert Ribó va rebre un diploma en el Concurs Provincial d'Hotels, Fondes i Allotjaments convocat per la Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona, «en recompensa al meritíssim zel amb que ve procurant la millora de les condicions d'instal·lació i servei del seu establiment».⁸² Allà es realitzarien celebracions de tot tipus, essent lloc de trobada, de festes i activitats de la colònia estiuenca. Fins i tot hi ha documentat un «assalt» a l'hotel, organitzat per les estivejants germanes Armengol i Clara Mestre.⁸³ Entre les festes que s'hi celebraven sobresortien les que es feien per Sant Albert. L'any 1918 hi tingué lloc la primera exposició artística de què tenim coneixement al Moianès, amb pintures de Josep M. Calvó.⁸⁴

A partir de 1926, l'Hotel Prudenci va ser complementat amb el Parc Prudenci, als afores de la vila vora la carretera de Granera, com un element més per al gaudi dels estivejants. Aquest mateix any també s'hi feren noves reformes, amb la instal·lació de calefacció central, que el convertiren en una «residència per a l'hivern», segons un article-publireportatge publicat per *La Veu de Catalunya*, on també s'explicava: «A l'estiu l'Hotel Prudenci és el lloc de reunió dels estivejants. Entre tots, s'estableix una companyonia que és penyora d'una bella estada. Diàriament, cap al tard i a la nit, s'hi apleguen nombroses famílies, i allí es conversa, i el jovent dansa. Els dissabtes i diumenges s'hi celebren festes, les quals es veuen sempre animadíssimes.»⁸⁵

Amb una clientela consolidada, no li devia fer falta gastar gaire en publicitat, ja que durant anys no se'n troba cap esment en la premsa. En canvi, sorprèn, en plena guerra civil, el maig de 1937, un anunci de «Hotel Prudencio / donde mejor se come / Castelltersol» que inclou uns versos del poeta i estivejant sabadellenc Joan Trias i Fàbregas: «Vila de quietud i rustiquesa, / flor de muntanya oberta a tots els mons, / que tens flaire de pi i la fortalesa / dels roures decantats dels teus torrents...»⁸⁶

81. *La Veu de Catalunya*, 3 juny 1911, ed. vespre, p. 1.

82. *La Veu de Catalunya*, 5 desembre 1913, ed. matí, p. 3.

83. *La Veu de Catalunya*, 7 setembre 1913, ed. matí, p. 1. Els assalts, llavors de moda, consistien en l'organització d'un ball o altres diversions en una casa, sovint particular —però en aquest cas un hotel—, sense avisar i sense coneixement previ per part del seu propietari.

84. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, setembre 1918, pp. 7-8; *La Veu de Catalunya*, 29 juliol 1918, ed. vespre, p. 11.

85. «L'Hotel Prudenci», dins «Viles de Catalunya: Castelltersol» publicat a *La Veu de Catalunya*, 28 agost 1926, ed. vespre, p. 8.

86. *Mi revista*, 15 maig 1937, p. 12.

L'activitat empresarial d'Albert Ribó —que també fou alcalde de Castellterçol en dos períodes, 1929-1933 i 1939-1940— el dugué a obrir un nou Hotel Prudenci, en aquest cas a Tona, a càrrec del seu fill, Prudenci Ribó.⁸⁷

Durant tota aquesta època un gran nombre de clients —la immensa majoria dels quals ens són desconeguts— hi van fer estada. L'única dada quantitativa que en tenim, una llista dels estivejants participants en la subscripció per a les festes de l'any 1912, assenyalava que gairebé una tercera part d'ells (21 sobre 75) s'allotjaven a l'hotel.⁸⁸

Mentrestant a Moià hem trobat un únic anunci de Cal Tià, presentat com a hotel —«Clima agradable, fresco y sano. Hotel Tià. Servicio esmerado. Garage»—,⁸⁹ que se celebren banquets a «l'antiga fonda de Cal Tià», a la «Fonda Dayas» o a la Fonda del Remei, o que durant els anys trenta el Condal també va funcionar com a hotel.⁹⁰ Però no seria fins a 1933 que la Fonda del Remei —ja renovada parcialment en 1915— experimentaria una completa reforma, obra de l'arquitecte Xavier Turull i Ventosa.⁹¹

4. Quin estiveig venia a Castellterçol i a Moià?

4.1. Visió cronològica

Amb les dades del buidatge de la premsa i d'algunes altres fonts de caràcter municipal, hem obtingut el nom de 441 famílies que estivejaren a Castellterçol i 99 que ho feren a Moià fins a 1936. D'aquestes hem pogut identificar-ne amb força segurat un total de 158 (35,8%) i 53 (53,5%), respectivament, a les quals podem afegir-ne 36 (8,2%) i 5 (5,1%) que ens presenten més dubtes. Si les classifiquem per la dècada en què tenim notícia que comencen a estivejar en els nostres pobles, i si bé les dades s'han de prendre amb molta precaució perquè —sobretot les arxivístiques— no són prou homogènies a nivell cronològic, podem concloure que a Castellterçol la dècada de major captació d'estivejants va ser la de 1910 —sens dubte, l'època en què gaudí de la seva màxima esplendor—, mentre que a Moià no fou fins al final del període, els anys trenta, que aquest fenomen es consolidà.

87. *La Veu de Catalunya*, 5 juny 1934, ed. matí, p. 5.

88. «1912, Suscripción voluntaria de los Sres. forasteros de esta villa para auxiliar en especie a los pobres en el día de la fiesta mayor» [ACVO, Fons Ajuntament de Castellterçol, caixa 36, Correspondència 1911-1913, subcarpeta «Año 1912. Beneficiencia».

89. *La Vanguardia*, 14 julio 1918, p. 4.

90. L'única referència escrita que hem trobat sobre l'hotel *Comptal* [sic] al *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, setembre 1931, p. 5. En una postal de cap a 1934, a l'edifici de la plaça del Colom s'hi pot llegir un cartell de «Hotel Café Condal».

91. Jaume CLARÀ i ARISA, «El pintor Ramon Casas i la vila de Moià (1907-1909)», *Modilianum*, núm. 56 (2017), p. 58.

Si fem un repàs ràpid d'algunes de les famílies estiuejants que hem pogut identificar, podem dir el següent:

- *Finals del segle XIX*: a Castellterçol hi destaquen advocats (Comas) i propietaris (Maresch, Pineda), en alguns casos combinats en la mateixa família (Albó); però també és el moment dels industrials (Badia-Armengol, Salavert, Sedó), transportistes (Bigorra, Calvet), músics (Francesc Brunet), metges (Fargas) o pintors (Antoni Utrillo). A Moià hi predominen més els propietaris (Bussanya, Llobateras, Prat, Rocafort [alhora polític]), però també industrials com Josep Coma, el catedràtic Sebastià Obradors, el notari Joan Soler i Vilarassau i el tenor Francesc Viñas; també és possible que Magí Vilardell, l'iniciador de la colònia Vilardell, ja comencés a tornar a la seva vila nadiua durant aquesta dècada.

- *Dècada de 1900*: a Castellterçol hi ha metges (Carbó, Mestre, Serradora) i polítics (Francesc Cambó l'any 1907), però també industrials (Casimir Casaramona, propietari de la fàbrica Casaramona de Barcelona,⁹² i d'una altra a Castellterçol), propietaris (Raymat, que emparentarien amb els Fargas), el president de la Diputació Josep Espinós i l'escriptor Josep Lleonart (nebot de Joan Maragall), i hi passaren artistes com Alexandre Cardunets o músics com Frederic Mompou. A Moià és la dècada dels pintors, amb notícies de les estades de Ramon Casas, Josep Roig i Soler i, potser, de Jaume Pahissa.

- *Dècada de 1910*: més d'una dotzena de cognoms d'industrials es troben en les llistes d'estiuejants a Castellterçol (Armengol, Arús, Bagaria, Bertrand, Buxó, Cierco, Dòria, Estruch, Iborra, Llonch, Noguera, Nubiola, Rovira, Salsas [tots ells del tèxtil], Batllori [ferrer], Bonnefoy [sabó], Cercós [bateries de cuina], Escorsa [foneria], Guarro [paper], Martí i Calvell [cànem], Martí i Martí [barrets], Planells [química/farmacèutica], Sagnier [química], Tey [tintoreria]), però també hi tenen una presència remarcable advocats (Barba, Barberà, Llacuna, Valls), funcionaris o càrrecs municipals (Albiol, Pla, Pont), metges (Galí, Grau, Moragas, Sancho, o Josep Trueta, que coneixeria a Castellterçol la seva muller, Amèlia Llacuna) i músics (Claudi Martínez Imbert, Montserrat Sabadell, Josep Sancho). També el catedràtic Josep Banqué o el poeta Joan Maragall (documentat a finals de la seva vida, però la família del qual hi continuaria passant els estius). A Moià també hi ha en aquesta dècada la incorporació d'industrials tèxtils (Silvestre Romeu, ex-alcalde de Sabadell, que en 1915 comprà la Granoia; Josep Ruaix, industrial mataroní descendent de l'Estany; Joaquim Sala Maurell), advocats (Gallart, Nogués) i propietaris (Barnola, propietaris de Casagemes), però també el descendent de la família Torrents de Moià —la de l'«indiano» benefactor de l'Escola Pia, Jaume Torrents i Serramalera— Apol·loni d'Arolas (fiscal, membre de la noblesa vaticana,

92. La fàbrica que actualment allotja el Caixaforum de Barcelona.

Grup d'estiuejants a punt de sortir d'excursió. Castellterçol, 7 de setembre de 1914
(fot. J. Gallés)

constructor de la torre que després compraria la família Icart), el metge Enric Serradell o l'escultor mort a Moià en 1922 Josep Cardona; també hi tenim les primeres notícies d'Agustí Coma i la seva muller, Rita Cerarols, que passaven els estius al carrer del Vall i un fill dels quals, Joan Coma i Sararols, va arribar a ser president del Barça en els anys trenta.

• *Dècada de 1920*: a Castellterçol continuen tenint un paper molt destacat com a nous estiuejants els industrials tèxtils (Almirall, Bros, Flaquer, López —emparentats amb els Roger i amb fàbriques també a Oló—, els mateixos Roger —en algun moment deixaren de viure a Castellterçol i es convertiren en estiuejants—, Vial), seguits dels advocats (Daumas de Foxà, Salgado), els polítics (Joaquim Lluhí Rissech, l'alcalde de Sabadell Pere Pascual Salichs, el que després també seria alcalde de Sabadell Domènec Saló), els militars (el governador civil Joaquim Milans del Bosch, el capità d'artilleria a la reserva León Monzón, el capità Ernesto Rivera, el coronel Valeriano del Valle), els metges (Paulí Alcàntara —metge tot just acabada la seva carrera futbolística en el Barça—, Horta, Martí, Viladecans) i els directius d'empresa (Batlles, Palat); també comercials (Fontquerni [vi]), l'industrial i promotor urbanístic Daniel Millet, l'arquitecte municipal Josep Plantada, l'industrial del cinema Josep Gurgui,⁹³ l'empresari del Liceu Joan

93. Sobre Josep Gurgui, vegeu l'article d'Elisenda VILA LLONCH, «El Centre Moral i les primeres projeccions cinematogràfiques a Castellterçol», publicat en el programa de la Festa Major de Castellterçol de 1998.

Mestres i Calvet, l'escriptor i industrial sabadellenc Joan Trias Fàbregas, o el futbolista de l'Espanyol Ramon Trabal. A Moià és el moment en què s'hi incorporen el publicista Antoni de P. Avellaneda, el comercial de cristalleria Magí Esteva (emparentat amb els Vilardell), el pintor Antoni de Ferrater, l'industrial de perfumeria descendent de Moià Jacint Icart, el dentista Josep Marín i Blanco (en 1929 lloga un pis a la plaça Major per passar-hi consulta), l'industrial tèxtil Joaquim Montal, el sastre Eliseu Morera (també emparentat amb els Vilardell), els capellans i músics Frederic i Josep Musset, l'advocat Lauro Otzet i Corominas (després de deixar de viure a Moià), el pintor Josep Segrelles (en 1925 fa estada a l'Escola Pia per preparar unes pintures sobre sant Josep de Calassanç), l'industrial Joaquim Soler i Rovira (propietari del Vapor) o el comercial de tabacs Carlos Ziegler (pare de l'escolapi Joan Ziegler), que estiuiejava a Cal Cristo.

- *Dècada de 1930*: finalment, en aquesta dècada a Castellterçol hi passen temporades força pintors (Joan Fabregat, Antoni Giménez, Cristòfol Montserrat, Manel Rocamora) i també comencen a estiuejar-hi famílies de metges (Fernández Fernández, Goicoechea i, potser, Cuenca, Trias i Pujol), advocats (Albanell, Peig), militars (el coronel metge Josep Castellví, el capità general Ignasi Maria Despujol) i empresaris del transport (Esteve i Ferran, Sagalés). També el comercial oliaire Lluís Esteve i Sabater, el banquer Enric Marsans o el campió de billar Raimon Vives. Pel que fa a Moià, és el moment de l'industrial manresà de la fusta Josep Alter, l'industrial de perfumeria i pintor aficionat Francesc Coma (descendent de Moià), l'industrial barceloní Josep Dalmau, l'industrial licorer Josep Estany, l'advocat Joan Gil, el pelotari Larruscain (estadant de Moià per motius de salut), la família d'Esteve Molins (gerent de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona), l'agent de borsa Enric Negre, l'escriptor Frederic Planella o l'advocat Santiago Valls Pallejà.

Es veu, per tant, el pes específic, sobretot a Castellterçol, dels industrials tèxtils i d'advocats i propietaris, si bé en la dècada de 1920 també hi destaquen alguns militars, fruit segurament de les maniobres que es realitzaven a la comarca i de la bona relació establerta amb les autoritats locals o amb persones com Cebrià Calvet. Però aquestes dades, com he dit, cal pendre-les amb molta prudència i, sobretot, referides a la part socialment més alta de la societat, que són els qui apareixen més en la documentació i, a més, són els qui es poden identificar de manera més fàcil.

4.2. Procedència geogràfica

Taula 2. Procedència geogràfica (incloent-hi els casos identificats de manera dubtosa)⁹⁴

	Castellterçol				Moià			
	Barcel.	Sabadell	Altres	Total	Barcel.	Sabadell	Altres	Total
Segle XIX	17	3	1	21	11	0	2	13
Dècada de 1900	14	2	1	17	3	0	2	5
Dècada de 1910	69	9	6	84	10	1	2	13
Dècada de 1920	32	10	4	46	14	2	1	17
Dècada de 1930	29	2	2	33	8	1	3	12
Total	161	26	14	201	46	4	10	60

Encara que les dades siguin parcials, sembla fora de dubte que el principal lloc d'origen de l'estiueig és la ciutat de Barcelona, tant pel que fa a les antigues famílies de la comarca que hi van emigrar i que retornaren al poble en qualitat d'estiuejants, com a les famílies sense cap vinculació prèvia. Ara bé, en el cas de Castellterçol també representa un bon gruix la colònia sabadellenca, amb presència primerenca (Badia-Armengol), que es consolidaria durant les dècades de 1910 i 1920, coincidint també amb la presència de la colònia escolar de la mateixa ciutat.

En relació amb la colònia sabadellenca, hi ha un episodi que demostra com dins el conjunt de la colònia estiuenca hi conviuen sensibilitats polítiques i socials ben diferents. Va succeir l'estiu de 1922 —per tant, en plena època catalanista, prèvia a la dictadura de Primo de Rivera—. Una crònica a *La Veu de Catalunya* titulada «L'estiueig a Castelltersol» criticava l'ús de la llengua castellana per part d'un sector de la colònia, mentre el sector de la colònia d'origen sabadellenc feia ostentació de la seva catalanitat.

Enguany a Castelltersol hom ha pogut observar que hi ha caigut una part de colònia «veraniega», d'aquella que quan va a estiuejar la primera cosa que fa és practicar-se en la llengua «nacional». Així hom ho ha pogut comprovar recentment en un ball, on els mantons madrilenys i les «peinetas» i la «dulce lengua» han fet de les seves, fins arribar a subhastar-se en ple envelat les toies en llengua castellana ...»⁹⁵

Per tal de contrarestar el que una altra crònica del mateix diari anomenava actes «de caire castellanista»,⁹⁶ es va celebrar un ball de desgreuge, boicotejat pel sector espanyolista.⁹⁷ No sabem quina part de la colònia era acusada d'espanyolista, però cal tenir en compte que aquell any 1922 estiuejava a Castellterçol el militar Valeriano del Valle Serrano, i també hi iniciava un estiueig que es perllongaria durant tota la dècada la

94. Dades obtingudes a partir del buidatge de premsa (vegeu la nota 31).

95. *La Veu de Catalunya*, 1 setembre 1922, ed. matí, p. 4.

96. *La Veu de Catalunya*, 2 setembre 1922, ed. matí, p. 2.

97. Vegeu-ne la crònica a *La Veu de Catalunya*, 5 setembre 1922, ed. vespre, pp. 12-13.

família del coronel d'artilleria acabat de passar a la reserva León Monzón Gálvez. No tenim constància que aquests incidents es repetissin, però el fet ajuda a demostrar que la colònia estiuenca de Castellterçol no s'ha de veure com un grup homogeni.

Un altre fet, relacionat amb la procedència geogràfica, demostra com les xarxes de relacions han influït en el lloc on estiuejar. L'octubre de 1920 l'escriptor Josep M. Folch i Torres convidada des de les pàgines d'*En Patufet* els noies i noies de Catalunya a crear un moviment de caràcter religiós i patriòtic, els Pomells de Joventut. La iniciativa va tenir molt èxit i un dels primers a crear-se fou el pomell Flors d'Ametller, format per noies benestants de la Bonanova, entre les quals es trobaven les filles de les famílies Maragall, Prat de la Riba, Tusell, Utrillo, Comas, Guarro, Gual i Llongueras. Com que la major part d'aquestes famílies estiuejaven a Castellterçol, de seguida hi van implantar els pomells. Aquestes noies de la colònia, encapçalades com a presidenta per Montserrat Tusell —futura muller de Fèlix Millet— començaren a usar a Castellterçol la caputxa blanca que es convertiria en el símbol del moviment.⁹⁸ L'any següent, 1922, s'inauguraria el pomell castellterçolent Aires de Muntanya.

A Moià, el primer contacte amb els Pomells de Joventut també fou a través de la colònia de Castellterçol. El *Butlletí* deixà anotada la visita al cambril de Moià de les noies Prat de la Riba, Maragall, Utrillo i Tusell, totes amb la caputxa blanca.⁹⁹ També s'hi crearien en 1922 els pomells Perla de la Tosca (noies) i Sant Ponç de Planella (nois). El 19 d'agost de 1923, Josep M. Folch i Torres assistiria a la festa dels pomells a Moià i Castellterçol.

4.3. Relacions de parentiu

El fet d'estiuejar en un lloc podia ser fruit de relacions de parentiu o d'amistat prèvies —com en el cas de les famílies de la Bonanova que hem vist—, però en altres casos era el fet de conviure dins la mateixa colònia, o en colònies veïnes, el que produïa que s'establissin aquests lligams. Són nombroses les relacions que podem trobar-hi. A Castellterçol, entre altres, hem constatat les relacions de parentiu Bigorra-Ayxelà, Brujas-Roger, Carné-Prat de la Riba, Comas-Maragall, Maresch/Pahisa-Bellido, Sedó-Negre-Orriols, Casaramona/Sunyer-Planells, Leonart-Maragall, Mestre-Sancho, Rafel-Calvet-Sedó-Orriols, Raymat-Utrillo-Trias, Arús-Molins-Oliver, etc. A Moià, Llobateras/Puig-Orriols i Germain, Vilardell-Viñas, Agulló-Soler i Torrens, Esteva-Vilardell, Dalmau-Soler i Rovira-Bassols, etc.

Les memòries del Dr. Josep Trueta ens mostren com el lloc d'estiueig, a més d'afavorir la interrelació amb altres famílies estiuejants —a Castellterçol hi

98. *La Veu de Catalunya*, 23 setembre 1921, ed. vespre, p. 5.

99. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, octubre 1921, pp. 6-7.

va conèixer la seva dona, Amèlia Llacuna—, també era punt de trobada casual d'altres famílies conegudes de la ciutat:

*ens vam retrobar amb amics de la infància, com eren per exemple els Mompou, amb els Dencaus[s]e i la dinàmica Modesta –els campaners del Poble Sec– clients i amics del pare; en Pep i la Pepita Barba, amb els seus fills Eduard i Pepa, que eren veïns nostres del carrer Balmes, 46.*¹⁰⁰

5. Motius de l'estiueig

5.1. Motius generals: clima, fonts, excursions

Els motius adduïts en la premsa que justifiquen la presència d'estiuejants al Moianès són força repetitius al llarg del temps. Podríem adduir diverses citacions que hi fan referència, però ens limitarem a una única, sobre Castellterçol, que ho condensa en poques paraules. Segons el cronista, Castellterçol estava

*molt animat d'estiuejadors que disfruten de la esplèndida bellesa d'aquelles montanyes, de la sanitat d'aquell aire, sempre molt sec, i de les riquíssimes aigües que rajen de les fonts d'aquelles boscúries. / Les famílies estiuejadores han comensat ja les excursions.*¹⁰¹

És a dir, els punts més valorats eren el clima fresc i sec, amb l'aire pur, i les fonts on anar a fer excursions tot passejant. En altres ocasions també s'hi afegeix que «no pot trobarse cap punt més fresch y de més altura (800 metres), al radi de la Capital».¹⁰²

5.2. Salut o oci?

Ja hem vist que el metge castellterçolenc Narcís Carreras i Piñana, l'any 1892, considerava que la gent que estiuejava a la vila, a manca de deus minero-medicinals, es curava amb el menjar i el beure de la zona. Perquè és evident que, en l'estiueig, el component salutífer hi jugava, al costat del simple oci, un paper destacable. Tot i que no en tenim testimonis directes, és probable que molts dels metges que estiuejaven a la comarca aconsellessin als seus pacients l'estada al Moianès. Començant pel Dr. Miquel A. Fargas i Roca, fill de Castellterçol i estiuejant al Maset, ja en terme de Sant Quirze Safaja.¹⁰³ El Dr. Fargas, malgrat la seva especialitat com a ginecòleg, segur que va influir en l'arribada d'una part de la colònia estiuejanta. A més, com a membre destacat que era de la Lliga

53

459

100. Josep TRUETA, *Fragments d'una vida: memòries*, Barcelona: Edicions 62, 1978, p. 72.

101. *La Veu de Catalunya*, 30 juliol 1913, ed. vespre, p. 1.

102. *La Veu de Catalunya*, 14 juny 1904, ed. vespre, p. 5.

103. El fill del Dr. Fargas, també metge, farà rehabilitar de dalt a baix el Maset per l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch, el qual assistirà a la seva inauguració essent ja president de la Mancomunitat (*La Veu de Catalunya*, 30 agost 1919, ed. vespre, p. 11).

Regionalista també va contribuir a fer que Francesc Cambó passés la convalescència a Castellterçol.

Ara bé, es fa molt difícil escatir quines famílies d'estiuejants tenien els aspectes mèdics en l'origen de les seves estades a la comarca. Però sí que hi ha alguns aspectes que podem destacar.

Coneixem casos concrets de persones que estaven a Castellterçol recuperant-se d'alguna malaltia, alguns dels quals no la van poder superar. Així, trobem:

- 1918 mor a Castellterçol el jove Pompeu Roselló, professor de l'Escola Normal de Mestres de Palma de Mallorca, que hi havia anat per restablir la salut;¹⁰⁴
- 1926 el futbolista Ramon Trabal s'està refent a Castellterçol després d'haver tornat d'un viatge a Amèrica, en el qual ha perdut vuit quilos;¹⁰⁵
- 1928 concedeixen dos mesos de llicència per a anar a Castellterçol per malaltia al capità Ernesto Rivera;¹⁰⁶
- 1929 el metge i ex-futbolista Paulí Alcàntara va a Castellterçol, on els seus fills fan salut;¹⁰⁷
- 1929 mor a Castellterçol, on estiuejava, l'ex-diputat Joaquim Lluhí Rissech; patia del fetge;¹⁰⁸
- 1929 Joan Palat, de Sabadell, passa temporades a Castellterçol per recuperar-se d'una malaltia;¹⁰⁹
- 1931 l'escriptor sabadellenc Joan Trias Fàbregas passa la convalescència a Castellterçol;¹¹⁰
- 1932 Josep Prímola, director dels mercats de Barcelona, és a Castellterçol recuperant-se d'una malaltia que fa quatre mesos que el té allunyat de la vida activa.¹¹¹

Pel que fa a Moià, hi trobem, l'any 1935, el pelotari Larruscain, que s'hi restableix d'una malaltia.¹¹²

En altres casos hem trobat notícia de defuncions de persones forànies, les quals molt probablement també estaven passant-hi una temporada per

104. *Renovació*, 27 octubre 1918, p. 2.

105. *Xut!*, 3 novembre 1926, p. 12.

106. *La Vanguardia*, 21 agosto 1928, p. 11.

107. *Gaceta deportiva*, 19 mayo 1929, p. 1.

108. *El Heraldo de Madrid*, 6 septiembre 1929, p. 11.

109. *La Veu de Catalunya*, 29 juliol 1929, ed. vespre, p. 8.

110. *La Vanguardia*, 7 junio 1931, p. 19.

111. *El Diluvio*, 13 diciembre 1932, p. 8.

112. *El Diluvio*, 1 junio 1935, p. 16.

Llibret propagandístic del Sanatori de Puig d'Olena. 1933?

recuperar-se o fer la seva situació més agradable. Així, a Castellterçol trobem les defuncions de:

- 1918 Ricard Bracons i Prat, de Sabadell, de 33 anys;¹¹³
- 1918 Joan Obradors i Gaig, de 35 anys; constructor;¹¹⁴
- 1925 Bonaventura Fontquerni i Vives, de 18 anys;¹¹⁵
- 1926 Andreu Vial i Torns, industrial tèxtil barceloní;¹¹⁶
- 1927 Joan Tulla i de Mas, de 16 anys;¹¹⁷
- 1928 Concepció Capell i Bergadà;¹¹⁸
- 1929 Tomàs Benavent i Sistach, de 28 anys;¹¹⁹
- 1930 Andreu Bellido i Pujadas, de 15 anys; la família hi estiveja;¹²⁰

55

461

113. *La Vanguardia*, 6 octubre 1918, p. 2.

114. *La Vanguardia*, 9 octubre 1918, p. 3.

115. *La Vanguardia*, 30 octubre 1925, p. 2.

116. *La Vanguardia*, 12 novembre 1926, p. 20.

117. *La Vanguardia*, 5 julio 1927, p. 2; *La Publicitat*, 7 juliol 1927, p. 8.

118. *La Vanguardia*, 11 octubre 1928, p. 1.

119. *La Vanguardia*, 3 febrero 1929, p. 2.

120. *La Vanguardia*, 21 agosto 1930, p. 1.

- 1932 Rosa Suñer i Pujadas, de 25 anys;¹²¹
1933 Albert Oliver i Suñer, de 20 anys, fill del farmacèutic i analista d'aigües Benet Oliver i Rodés;¹²²
1933 Maria Rodés i Patau, de 20 anys;¹²³
1934 el metge Ferran Fernández Fernández, de 29 anys;¹²⁴
1934 Maria Teresa Sala i Pallarès, de 9 anys.¹²⁵

Pel que fa a Moià:

- 1922 l'escultor Josep Cardona i Furró, de 44 anys;¹²⁶
1924 mor de tuberculosi pulmonar a Moià Carles Agulló de l'Escosura, vigatà casat amb Mercè Soler i Torrents;¹²⁷
1928 Isabel Puchevrier i Lafitte;¹²⁸
1928 el jove Francesc Alemany i Corominas, fill de l'arquitecte Domènec Alemany.¹²⁹

És clar que el Moianès té unes condicions climàtiques i orogràfiques que poden ajudar a guarir afeccions de caràcter pulmonar. L'any 1916, en un article que glossava la figura del Dr. Fargas, es comentava referint-se a Castellterçol:

*L'alçada de 800 metres a que està damunt la mar, els boscos i les regalades fonts que l'envolten, l'aire pur i sec d'aquella atmòsfera i el sol que hi esclata amb tota la seva brillantor, han fet d'aquella vila com un sanatori dels catalans de la terra baixa, que hi passen l'estiuada.*¹³⁰

Amb aquesta bona situació i la proximitat a Barcelona, no és estrany que, quan a partir de finals de la dècada de 1920 Catalunya es dota d'equipaments sanitaris per a tractar malalties com la tuberculosi, dos dels sanatoris més importants es facin al Moianès i, en concret, a Sant Quirze

121. *La Vanguardia*, 9 junio 1932, p. 1.

122. *La Vanguardia*, 5 marzo 1933, p. 2.

123. *La Vanguardia*, 26 marzo 1933, p. 3.

124. *La Vanguardia*, 16 marzo 1934, p. 3.

125. *La Vanguardia*, 2 agosto 1934, p. 1.

126. *La Vanguardia*, 24 octubre 1922, p. 2; *La Veu de Catalunya*, 24 octubre 1922, ed. matí, p. 7. Sobre aquest escultor, Fàtima LÓPEZ PÉREZ, M. Àngels LÓPEZ PIQUERAS, «L'escultor Josep Cardona i Furró (1878-1922)», *Locus amoenus*, 13 (2015), pp. 197-217.

127. *Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya*, setembre 1924, p. 18.

128. *La Vanguardia*, 9 mayo 1928, p. 1.

129. *La Vanguardia*, 17 mayo 1928, p. 2.

130. P. P. R., «Homenatge al doctor Fargas» (*La Veu de Catalunya*, 29 agost 1916, ed. vespre, p. 2). L'autor és probablement Pere Pagès i Rueda, el mateix que hem esmentat com a autor d'un article sobre l'estiu eieg econòmic.

Safaja. L'any 1928 obre les portes al mas Badó el sanatori batejat amb el nom de Nostra Senyora de les Victòries, iniciativa del metge descendent de la casa Josep Badó i Cortés i del Dr. Miquel Espinosa i Fitó.¹³¹

Uns anys després, en 1933, seria el torn del Sanatori de Puig d'Olena, un dels establiments més moderns del seu temps, construït de nova planta en les propietats de la Rovireta i ca l'Escopeter. La promotora era la infermera Maria Planas i Cabot, filla gran de l'industrial tèxtil Marià Planas i Escubós, mentre que la direcció anava a càrrec del Dr. Francesc Ribas i Soberano, alhora diputat al Parlament de Catalunya per Esquerra Republicana. Entre les persones de més renom que passaren per les seves habitacions hi ha el poeta lleidatà Màrius Torres, que hi morí, deixant el seu nom lligat per sempre més al de Sant Quirze Safaja. És evident que els pacients dels sanatoris no hi pujaven a estiuemar, però també és cert que, a vegades, una estada en el sanatori aniria seguida per l'estada, ja com a estiuellant per motius de salut, en algun dels pobles del Moianès.¹³²

Un altre tipus d'estiuieg, clarament vinculat amb la salut, en què destacaren alguns pobles del Moianès fou el de les colònies escolars. Es tractava d'enviar grups de nens i de nenes —per separat—, de famílies amb pocs recursos, a passar un mes en un poble de la muntanya o de la platja per tal que s'alimentessin bé, estiguessin en contacte amb la natura i la seva salut millorés. Encara que cap a finals del segle XIX ja n'hi ha algun precedent, el seu inici més exitós va ser l'any 1906, quan l'Ajuntament de Barcelona va fer-ne la primera edició. En aquella ocasió va organitzar colònies de nens a Llinars del Vallès, Sant Celoni i Collbató, i de nenes a

131. *La Veu de Catalunya*, 17 febrer 1928, ed. matí, p. 6; P. B. Y T., «Sanatorios para tuberculosos», *Hoja oficial de la provincia de Barcelona*, 14 abril 1930, p. 6; «Sanatori de Nostra Dona de les Victòries (Mas Badó)», *La Veu de Catalunya*, 16 juliol 1935, ed. matí, p. 5. Antoni PLADEVALL I FONT, *Sant Quirze Safaja, un poble de frontera*, Barcelona: Amalgama, 2009, pp. 202-203, dona com a data d'oberta «experimental o provisional» l'any 1926 i com a data d'alta, segons la documentació municipal, el 5 de març de 1929.

132. Sobre el Sanatori de Puig d'Olena, vegeu Antoni PLADEVALL I FONT, *Sant Quirze Safaja ...*, pp. 203-207. En inaugurar-se s'edità un llibret promocional: *Sanatori del Puig d'Olena: Sant Quirze Safaja*. Entre la informació apareguda en la premsa de l'època: *La Veu de Catalunya*, 30 octubre 1932, ed. matí, pp. 21 (anunci) i 23 (informació sobre la pròxima obertura, juntament amb un article del Dr. Joan PAGÉS CHOY, «La tuberculosi i els sanatoris a Catalunya»); Ramón de TEMPLE, «Una visita al Sanatorio de Puig d'Olena: hablando con el Dr. Ribas y Soberano», *África*, 1 mayo 1934, pp. 13-15; «Els sanatoris antituberculosos de Catalunya. Puig d'Olena», *La Publicitat*, 29 juny 1935, p. 9. Entre els estadants il·lustres d'aquest sanatori s'hi compta el president de la Generalitat Lluís Companys: després de ser alliberat del penal de El Puerto de Santa María (Cadis) el 21 de febrer del 1936, i haver retornat a Catalunya i recuperat la presidència de la Generalitat, passà uns dies de repòs a Puig d'Olena, on se celebrà una reunió del Consell de la Generalitat, el 7 de març de 1936 (*La Veu de Catalunya*, 7 març 1936, ed. matí, p. 10, 8 març 1936, ed. matí, p. 10, i 10 març 1936, ed. matí, p. 10).

Caldes de Montbui, Sant Feliu de Codines i Vilassar de Mar. El segon i el tercer any (1907 i 1908) grups de noies de Barcelona ja farien estada a Castellterçol, i els dos següents (1909 i 1910) el lloc triat seria Moià, essent-ne l'encarregada Rita Soler de Torrens, de Can Perxer. Després d'un petit parèntesi, les noies de Barcelona tornarien a Moià l'any 1913, però sota l'organització del Patronato de Señoras para la Obra de la Preservación de la Fe.¹³³

*Colònies escolars al Moianès*¹³⁴

<i>Castellterçol</i>	noies de Barcelona (1907-1908)
	noies de Sabadell (1914-1925)
<i>Moià</i>	noies de Barcelona (1909-1910, 1913)
	noies de Sabadell (1914-1916)
	noies de Barcelona (1918 [suspesa], 1920-1922, 1927-1928, 1930-1931)
	nois i noies de Manresa (1931)
	nois i noies de Badalona (1936)
<i>l'Estany</i>	nois i noies de Manresa (1914)
	noies de Barcelona (1923)

A partir de 1914 i fins a 1925, Castellterçol seria seu ininterrompuda de les colònies de nois promogudes per la Lliga d'Higiene Escolar de Sabadell; els tres primers anys (1914-1916), les nenes sabadellenques també anirien a Moià.

A Moià també hi tornarien les noies de Barcelona en colònies promogudes per l'ajuntament de la Ciutat Comtal. Després d'un intent fallit l'any 1918, suspès a causa de la grip —la colònia de nenes sabadellenques sí que es féu—, aquesta colònia femenina tingué continuïtat a Moià els anys 1921 i 1922, a l'Estany en 1923, altra vegada a Moià en 1927 i 1928, i també en 1930 i 1931, llavors promogudes per la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona. En aquest darrer any, 1931, també es realitzaren a Moià colònies de nois i noies de Manresa, a càrrec de l'ajuntament d'aquesta ciutat, en el primer any en què les recuperaven (l'any 1914, nois i noies de Manresa ja havien passat l'estiu a l'Estany). Finalment, l'any 1936, l'esclat de la guerra ensopegà a Moià les colònies de nois i noies de l'Ajuntament de Badalona.

Les colònies fetes a Castellterçol, majoritàriament de nois, s'hostatjaren molts anys a casa del pintor Josep Gallés.¹³⁵ A Moià, en la seva major part de noies, tingueren la seu en el convent de les Carmelites; l'any

133. Sobre les colònies escolars, vegeu Enric PUIG I JOFRA, Josep M. VILA I VICENS, *Cent anys de colònies de vacances a Catalunya (1893-1993)*. Vol. 1, *Dels inicis a la Guerra Civil*, Barcelona: Editorial Mediterrània, 2005.

134. Dades obtingues del buidatge de premsa (vegeu la nota 31), parcial en el cas de l'Estany.

135. Joan CAPDEVILA I OLLER, «Josep Gallés i Malats, un castellarçolenc il·lustre», dins el programa de la Festa Major de Castellterçol de 1990.

Colònia escolar de noies de Barcelona a Moià. 1928 (fot. Ferré)

1931, les colònies de Manresa s'allotjaren a l'Hotel Condal, i en 1936 les de Badalona, a Cal Cristo.¹³⁶

La presència de les colònies escolars als pobles del Moianès era objecte de l'atenció de les autoritats locals, que acostumaven a fer-los una rebuda, a oferir-los alguna festa i, en marxar, a donar-los algun tipus de petit regal; unes atencions que, òbviament, no rebia la mainada local. També la colònia estiuajant s'hi bolcava. En les primeres colònies escolars barcelonines a Castellterçol es feren festes destacades a la font de la Canyamera, a les quals també assistí la colònia escolar que passava l'estiu a Sant Feliu de Codines, així com el tinent d'alcalde barceloní Francesc Puig i Alfonso.¹³⁷

La presència de la colònia escolar de Sabadell a Castellterçol sembla obeir a la important colònia estiuajant de la ciutat del Vallès, entre la qual segurament es trobava el director de les colònies, Ricard Roura.¹³⁸

4.3. El Moianès, ben comunicat o mal comunicat?

L'any 1904, una crònica des de Castellterçol esmentava la «facilitat de

136. *La Veu de Catalunya*, 4 setembre 1910, ed. matí, p. 2; *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, setembre 1931, p. 5, i juny 1936, p. 5.

137. *El Diluvio*, 27 agosto 1907, ed. mañana, p. 8; *Diario de Barcelona*, 27 agosto 1907, ed. mañana, p. 10122.

138. *La Veu de Catalunya*, 30 agost 1915, ed. vespre, p. 4; Joan CAPDEVILA I OLLER, «Josep Gallés i Malats ...».

viatge» com un argument per a justificar que famílies forasteres vinguessin a passar l'estiu a la vila.¹³⁹ Era cert? Donem la raó a Jaume Carrera quan afirma que això depèn de la «comparança que es faci amb la situació anterior a aquella i la dels nostres dies».¹⁴⁰ A una persona del 1904 li podia semblar molt millor la situació de llavors que la d'uns quants anys abans.

Sovint s'ha considerat el desenvolupament de les línies fèrries com un dels motius principals que afavoriren el creixement de l'estiu eïg en moltes zones de Catalunya. Així, per exemple, el ferrocarril de Sant Joan de les Abadesses ajudà a l'eclosió turística de poblacions del Vallès, Osona i el Ripollès com la Garriga, Tona, etc.

L'any 1876, just acabada la Tercera Guerra Carlina, començaven les obres del ferrocarril de Mollet a Caldes de Montbui. En la realització d'aquestes obres, que acabarien quatre anys després (1880), hi jugà un paper clau la importància que tenia Caldes com a centre balneari. Aquesta línia representà un salt endavant en el trajecte Barcelona-Moianès. El primer avenç havia estat la construcció de la carretera de Mollet a Moià (acabada en 1865). El tren fins a Caldes era el segon; llavors, la manera més habitual per realitzar el trajecte Barcelona-Moianès era agafar el tren a Barcelona, fer transbordament a Mollet per continuar en tren fins a Caldes i des d'allí, amb una diligència o una tartana cap amunt, sovint fins a Sant Feliu de Codines, on s'havia de tornar a canviar de mitjà de transport per a arribar fins a Castellterçol i Moià.

Segons Jaume Carrera, els serveis de diligències estaven controlats en el segle XIX per la família d'origen castellerçolenc Bigorra, família de traginers que havia prosperat gràcies a la indústria del glaç i que aleshores també participaven en el negoci dels tramvies barcelonins.¹⁴¹ Segons els anuncis en la premsa, la línia de cotxes Mollet-Caldes era regentada per la Casa Mèlich, amb seu al carrer Princesa de Barcelona,¹⁴² que en 1904 ofería el lloguer de carruatges per a excursions des de Caldes.¹⁴³ Els Bigorra s'introduïren en la ruta a partir de 1892, quan inauguraren el servei de passatgers de Sant Feliu de Codines a Sant Miquel del Fai;¹⁴⁴ però des d'abans (1887), la nova agència R. Sagalés llogava carruatges des de Caldes per a anar a Castellterçol, Moià i altres punts.¹⁴⁵ L'any 1893

139. *La Veu de Catalunya*, 14 juny 1904, ed. vespre, p. 5.

140. Jaume CARRERA I PUJAL, *La vila de Castellterçol*, p. 155.

141. Jaume CARRERA I PUJAL, *La vila de Castellterçol*, p. 155.

142. *La Imprenta*, 8 junio 1875, ed. mañana, p. 3259; *El Diluvio*, 28 septiembre 1879, ed. mañana, p. 5402; *Diari català*, 4 octubre 1880, p. 4.

143. *La Veu de Catalunya*, 8 agost 1904, ed. vespre, p. 4.

144. *La Publicidad*, 13 abril 1892, p. 2.

145. *El Diluvio*, 5 mayo 1887, ed. mañana, p. 3656.

Parada del cotxe de línia a Castellterçol. 1913 (fot. L. Roisin)

Ramon Sagalés ja gestionava la línia Sabadell-Moià.¹⁴⁶ En 1899, Cebrià Calvet va establir un servei de transports entre Barcelona i Castellterçol, però sembla que només de tragar, no de transport de persones.¹⁴⁷

Segons el director de *El Correo Catalán*, Lluís Maria de Llauder, quan va anar fins a Moià per a les celebracions del tercer centenari de l'Escola Pia, el setembre de 1883, el trajecte entre Caldes i Moià s'allargà durant quatre hores.¹⁴⁸ En canvi, segons la descripció del viatge entre Barcelona i Coll de Poses que va fer Andreu Solà l'any 1893, tot el viatge durà tres o quatre hores.¹⁴⁹

Des que el tren va arribar a Caldes de Montbui, els projectes per a fer-lo continuar cap a Sant Feliu de Codines, Sant Quirze Safaja, Castellterçol i Moià es van anar succeint periòdicament, però sense cap èxit. Per això no és d'estranyar que els avenços més substancials tinguessin lloc per carretera, amb les millors en els sistemes de transport de viatgers. Així, l'any 1906, s'inaugurà un nou servei d'automòbils Caldes - Sant Feliu de Codines, en combinació amb el tren de Caldes i amb el propòsit de

146. *La Vanguardia*, 23 novembre 1893, p. 2.

147. *Diario de Barcelona*, 15 novembre 1899, ed. mañana, p. 12603.

148. Crònica reproduïda a *El Siglo futuro*, 13 setembre 1883, p. 1.

149. Andreu SOLÀ, «De cassa», *Almanach de La Esquella de la Torratxa per a l'any 1893*, pp. 81-84.

continuar-lo fins a Moià.¹⁵⁰ Aquest servei no degué reeixir, perquè dos anys després, en 1908, es feia un assaig de línia d'automòbils, específica per a l'estiu, Sant Feliu - Castellterçol - Moià, amb l'afirmació que «[s]erà una reforma de mucha importancia, debido a que el trayecto es de unos 30 kilómetros y se hace muy pesado porque se emplean más de cuatro horas en carruaje»;¹⁵¹ aquest servei de «cotxes òmnibus automòbils» seria gestionat per la Société Générale des Automobiles Industrielles. L'any 1914 quedaren establerts dos serveis entre Caldes i Moià, un de matí i un de tarda.¹⁵² En 1916 la Compañía de Ferrocarriles y Tranvías, S.A., que era la concessionària de la línia de tren Mollet-Caldes i que llavors també gestionava la línia per carretera Caldes-Moià, va canviar els cotxes-diligència per «cómodos automóviles».¹⁵³ Pel maig de 1918 la Societat d'Atracció de Forasters de Sant Feliu de Codines demanava a la companyia d'autos de Caldes-Moià que reprengués el servei d'automòbils,¹⁵⁴ mentre que per un certificat emès per l'Ajuntament de Castellterçol sabem que la línia anava a càrrec de Jaume Bigorra i Estillarte, que hi utilitzava «un auto de 12 asientos».¹⁵⁵

A partir dels anys vint s'establiren el doble de cotxes (dos al matí i dos a la tarda) que feien el trajecte Caldes-Moià durant la temporada d'estiu, «per major comoditat dels veranejants».¹⁵⁶ Aquest servei d'estiu es perllongaria fins a la guerra civil.

L'any 1929 s'aconseguí una fita important: el concessionari Ramon Sagalés obtingué el servei directe de cotxes de línia entre Barcelona i Caldes, alguns dels quals es combinaren amb els ja existents entre Caldes i Moià. Així, el trajecte Barcelona-Caldes a partir d'aquests moments «es fa en menys d'una hora, és a dir, en la meitat del temps que es triga anant pel ferrocarril de Mollet, sense les molèsties dels transbords, i les que es deriven del mal estat de la via i del material del tren de Caldes».¹⁵⁷ No hi ha dubte que aquest fet era tot un símptoma de la decadència que patia el ferrocarril Mollet-Caldes i que portaria, malgrat les protestes que hi hagué, al seu tancament l'any 1932. Malgrat això, encara com a mínim

150. *La Vanguardia*, 19 mayo 1906, p. 5.

151. *La Publicidad*, 3 abril 1908, ed. mañana, p. 5.

152. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, agost 1914, pp. 6-7.

153. *Gaceta de los caminos de hierro*, 8 noviembre 1916, p. 4. L'any anterior estava pendent d'incorporar un Hispano Suiza que mai no arribava (*El Poble català*, 28 juliol 1915, p. 3).

154. *La Vanguardia*, 24 mayo 1918, p. 14.

155. ACVO, Fons Ajuntament de Castellterçol, caixa 79, Correspondència 1918-1919, sub-carpeta «1918, Carreteras y caminos vecinales».

156. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, juliol 1924, p. 6.

157. *La Veu de Catalunya*, 9 octubre 1929, ed. matí, p. 3.

fins a 1934 els intents d'aconseguir una línia fins al Moianès, units a la reactivació del tren de Caldes, continuaren.¹⁵⁸

El futur, però, estava en els cotxes de línia. Sagalés modernitzà la flota amb l'adquisició de «pullmans», l'any 1930. Una circumstància que motivà l'historiador castellercolenc Jaume Carrera, aprofitant un viatge a la seva vila nadiua per Pasqua, a deixar escrites les seves vivències personals en relació amb aquest trajecte i que són les que viurien moltes de les famílies que pujaven a estiuajar a la comarca. L'article es titula significativament «La victòria de l'automòbil».¹⁵⁹

6. Diferències entre l'estiuieg de Castellterçol i el de Moia

6.1. Activitats i institucionalització de l'estiuieg

a) Les comissions

La primera activitat que ens consta de la colònia estiuenca de Castellterçol és un repartiment d'almoines als pobres de la vila. Això succeïa l'any 1896,¹⁶⁰ com era habitual que fessin per la festa major les autoritats polítiques o eclesiàstiques de cada municipi, es repartien bons perquè la gent més necessitada pogués comprar menjar per a aquelles dates assenyalades. A Castellterçol, com a mínim en el tombant de segle, d'aquesta qüestió se n'ocupaven els estiuiejants.¹⁶¹

Al mateix temps s'instituïa una tradició, present també en colònies estiuenques d'origen barceloní d'altres llocs de Catalunya, com és la celebració de la festa de la Mare de Déu de la Mercè, patrona de la ciutat comtal i, alhora, data que significava el final dels tres mesos aproximats d'estiuieg. A Castellterçol, la primera notícia que en tenim és de l'any 1899, quan se celebrà una funció religiosa a l'església parroquial, amb una missa cantada a tres veus dirigides per un jove Ramon Albó i Martí i acompanyada a l'harmònim per Frederic Brunet.¹⁶² L'any 1901 també es

158. Sobre el ferrocarril de Mollet a Caldes, vegeu Carles SALMERÓN I BOSCH, *El tren de Caldes: història del ferrocarril Mollet-Caldes de Montbui*, [S.l.]: [l'autor], 1991.

159. Jaume CARRERA, «La victòria de l'automòbil», *La Veu de Catalunya*, 14 juny 1930, ed. matí, p. 7. Entre els aspectes que destacava hi havia: el fet que vint anys enrere el viatge durava cinc hores i ara només una i mitja; el transbordament i el viatge en tren era lent i pesat; el viatge des de Caldes, amb diligència de mules, era molt lent, amb els viatgers molt estrets; es feien llargues parades davant les fondes de Caldes i Sant Feliu; amb l'automòbil, s'escurça el temps del viatge, però continuen les llargues parades davant les fondes; mal estat de les carreteres.

160. *La Vanguardia*, 26 agost 1896, p. 2.

161. També ho hem pogut documentar l'any 1900 (*La Veu de Catalunya*, 4 setembre 1900, ed. matí, p. 3).

162. *La Veu de Catalunya*, 28 setembre 1899, ed. vespre, p. 3. Sobre l'advocat i polític Ramon Albó i Martí, vegeu Andreu FOLCH I SOLER, *Ramon Albó i Martí*, Vilassar de Mar: Oikos-tau, 1995.

va fer una lluïda festa, sota l'impuls de l'advocat Rafel Comas.¹⁶³ A partir de llavors la premsa deixa d'esmentar aquesta celebració, encara que Josep Gallés sí que en parla en el *Butlletí* d'octubre de 1916, dient que solia ser la darrera de la temporada, fet que fa suposar que es continuava celebrant amb certa regularitat.¹⁶⁴

Aquests fets ja denoten alguna organització de la comunitat forastera, organització que faria un pas endavant l'any 1909, poc després de la Setmana Tràgica barcelonina, en organitzar una funció a benefici de les famílies de reservistes de Castellterçol que es trobaven a la campanya de Melilla; s'aconseguien 228,20 pessetes, que es repartiren entre cinc famílies.¹⁶⁵

Aquella primera funció seria substituïda, a partir de 1911, per un ball de beneficència, en què, a més d'intrepretar-se valsos, rigodons, americanes i altres balls de l'època —alguns anys també hi consten poloneses infantils—, s'acabava amb un gran cotilló, danses per parelles en què calia seguir els passos de les parelles directores del ball. L'import que es recaptava es destinava, un cop pagades les despeses, a la Junta Municipal de Beneficència. Aquell any 1911 ja es va crear una comissió de festes de la colònia estiuenca, que edità el seu propi programa. Aquesta comissió és l'única que trobem constituïda amb tots els ets i uts, amb dos presidents honoraris —l'alcalde, Miquel Ribé, i l'impulsor de l'Amistat, el local on se celebrava el ball, Cebrià Calvet—. Els presidents efectius també eren dos: un, Jaume Cercós, s'hostajava a l'Hotel Prudenci i no l'hem pogut identificar clarament;¹⁶⁶ el segon, Pelegrí Rovira, era membre d'una família d'estiuejants de llarga durada a Castellterçol, dedicada al tèxtil (fabricació de gorres i lones).¹⁶⁷ Entre els altres components de la primera junta hi havia el metge Joaquim Mestre; Bartomeu Puiggròs, probablement un industrial tèxtil, i els germans Felip i Josep Sancho, metge i músic respectivament. Tot sembla indicar que bona part, si no tots, dels membres d'aquesta comissió s'hostatjaven llavors a l'Hotel Prudenci.

Les comissions o juntes d'estiuejants —a vegades de joves estiuejants— serien les encarregades de muntar els balls benèfics, però també se'n crearien per a organitzar campionats de tennis i, ja en els anys trenta, de billar. Per aquestes comissions passarien, entre altres, estiuejants com Lluís

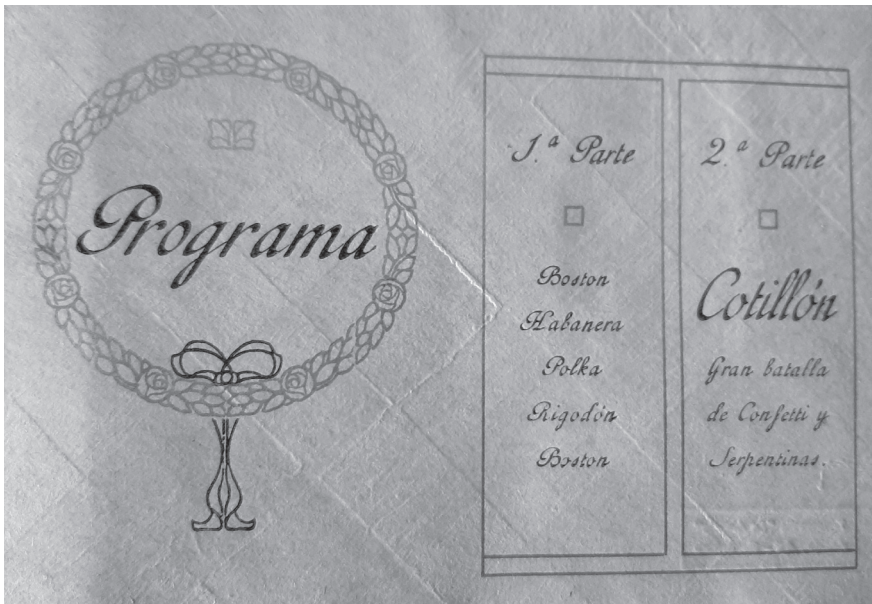
163. Vegeu-ne la crònica a *La Veu de Catalunya*, 28 setembre 1901, ed. vespre, p. 4.

164. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, octubre 1916, p. 7.

165. *La Veu de Catalunya*, 6 setembre 1909, ed. vespre, p. 4.

166. Podria ser un fabricant de bateries de cuina.

167. La seva activitat durant anys en la comissió de la colònia estiuenca, li meresqué, l'any 1926, el nomenament de president honorari de la Junta de Beneficència local (Josep PAYÀS, «La Beneficència», dins de «Viles de Catalunya: Castelltersol» publicat a *La Veu de Catalunya*, 28 agost 1926, ed. vespre, p. 8).

Programa d'actes de la colònia estiuera de Castellterçol, 1911 (llibre de programes recopilats per Josep Gallés, conservat per Joan Capdevila)

Junta de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter, de Moià, amb Josep Gallart i el Dr. Jacint Vilardell (segon i tercer per l'esquerra, asseguts). 1934 (fot. J. Renom)

Carreras —comercial de pneumàtics i extintors, president de la junta en 1913—, Pau Sagnier —de la família d'industrials químics, emparentats amb el comte del Montseny, secretari en 1915—, Camil Dòria —enginyer industrial, vocal en 1915—, J. Maragall —probablement Joan Antoni Maragall, fill del poeta, també vocal en 1915—, Manel Martínez Imbert —germà del pianista, 1916—, Màrius Guérin —de la família d'industrials de components elèctrics, 1916—, Marià Bigorra —de la família dedicada al transport de viatgers, 1918—, Josep Tey —advocat, 1919—, Màrius Rovira —fill de l'abans esmentat Pelegrí Rovira, 1921—, etc. La vida d'aquestes comissions s'allargà, com a mínim, fins a 1922. Aquell any hi hagué problemes entre els components de la junta —els noms dels quals no hem trobat—, que enfrontaren el sector sabadellenc, de caràcter catalanista, i un sector minoritari espanyolista. No sabem si aquests problemes pogueren posar en qüestió la continuïtat de tals comissions, però el cert és que a partir d'aquell any en perdem tot el rastre i no és fins a 1931 que apareix una comissió organitzadora del campionat femení de billar, integrada per cognoms que no són pas dels més tradicionals de l'estiueig castellerçolenc d'abans de la guerra (Moisès, Sanmartí, Ferrer, Sala, Vives); al costat de tots ells, i com també succeïa en alguna comissió anterior, apareix el nom de Prudenci Ribó, fet que fa pressuposar que la gestació de les comissions d'estiuejants es continuava produint en el si de l'Hotel Prudenci.

Taula 3. Membres coneguts de les juntes o comissions d'estiuejants de Castellterçol

1911	«comissió de festes de la colònia estiuenca» presidents honoraris: Miquel Ribé (alcalde) i Cebrià Calvet presidents efectius: Jaume Cercós i Pelegrí Rovira secretaris: Antoni Camprubí i Quimet Mestres tresorer: Bartomeu Puiggròs vocals: Josep Núñez, J. Martínez Soler, Lluís Sala, Màrius Comas, Felip Sancho, Josep Sancho, Salvador Armengol, Joaquim Maldà, Bonaventura Bagaria i Manel Planells ¹⁶⁸
1913	«junta de veraneantes» president: Lluís Carreras ¹⁶⁹
1915	«comisión organizadora» del «concurso local de lawn-tennis» president: Raül Martínez secretari: Pau Sagnier vocals: Camil Dòria, Manolo Martínez, J. Costas, R. Canals, J. Maragall i Ramon Sala ¹⁷⁰
1916	«comisión de la colonia veraniega» per a «abrir una suscripción á favor de la beneficencia municipal y represión de la mendicidad» membres: Pelegrí Rovira, Josep Raül Martínez, Antoni Camprubí, Manel Martínez Imbert i Màrius Guérin ¹⁷¹
1918	«comisión de jóvenes» membres: Pelegrí Rovira, Josep R. Martínez, Manel Martínez Marquès, Marià Bigorra i Agustí Rovira ¹⁷²
1919	«comisión de la colonia» membres: Pelegrí Rovira, Jaume Bigorra, Josep Tey i Màrius Rovira ¹⁷³
1921	«comissió» per a la subscripció pro-Beneficència Municipal «ànima de la comissió»: Pelegrí Rovira altres membres: els «joves» Agustí Rovira, Jaume Bigorra i Prudenci Ribó ¹⁷⁴
1922	«comissió organitzadora» del «ball de beneficència» no s'especifica la seva composició; problemes entre la colònia sabadellenca i el sector espanyolista ¹⁷⁵
1931	«comisión organizadora» del «campeonato femenino de billar» membres: Joan Moisès, Enric Sanmartí, Josep Ferrer, Francesc Sala, Prudenci Ribó i Ramon Vives ¹⁷⁶

Amb comissió d'estiuejants o sense, el ball de beneficència continuà essent organitzat fins als anys trenta.

Una altra activitat tradicional que organitzava la colònia era la novena a sant Roc, a l'església de Sant Francesc.¹⁷⁷ La de l'any 1915 revestí un relleu especial amb motiu de voler agrair al sant, advocat contra la

168. *La Veu de Catalunya*, 29 setembre 1911, ed. vespre, p. 2.

169. *La Vanguardia*, 12 septiembre 1913, p. 1.

170. *La Vanguardia*, 7 septiembre 1915, pp. 3-4.

171. *La Vanguardia*, 14 septiembre 1916, p. 3.

172. *La Vanguardia*, 24 septiembre 1918, p. 13.

173. *La Vanguardia*, 24 septiembre 1919, p. 1.

174. *La Veu de Catalunya*, 5 octubre 1921, ed. vespre, p. 13.

175. *La Veu de Catalunya*, 1 setembre 1922, ed. matí, p. 4; vegeu també, *supra*, l'apartat «Procedència geogràfica».

176. *La Vanguardia*, 20 julio 1931, p. 12.

177. En el compte de despeses que Mn. Ramon Arpa va presentar als organitzadors, el 17 d'agost de 1915, parlava de «la novena que anualment la colònia estiuenca de Castell

pesta, la protecció que havia donat als barcelonins que s'havien refugiat a Castellterçol durant l'epidèmia de tifus de la tardor de 1914. L'any 1917, Cebrià Calvet féu beneir una imatge del sant, duta en processó i col·locada a la font de Sant Roc que ell mateix havia fet construir al pla dels Raurets (o Rourets).¹⁷⁸

A part de la institucionalització de la colònia estiuenca a través de comissions o juntes, amb una actuació limitada a unes poques setmanes a l'any —documentades sobretot en el període 1911-1922—, alguns dels seus membres també van entrar a formar part de diverses comissions creades per l'Ajuntament de Castellterçol. Així, en 1918, quan, després de la mort d'Enric Prat de la Riba, com a homenatge a la seva figura s'inicià el pla de remodelació del parcel·lari urbà que donaria lloc a la creació de la plaça Prat de la Riba,¹⁷⁹ es va crear una comissió paritària de vilatans i estiuejants, amb quatre castellterçolencs (l'alcalde, Josep Cuspinera, que la presidia, Hipòlit Roger, Ramon Oller i Víctor Rius) i quatre forasters: els ja esmentats Ramon Albó i Pelegrí Rovira, Enric Pla (agent executiu de l'Ajuntament de Barcelona i propietari) i Ramon Cunill, que exercia de secretari de la comissió.¹⁸⁰ En 1927, Ramon Albó, Enric Pla i Albert Ribó també formaren part d'una comissió que s'havia d'integrar amb la Comissió de Foment de l'ajuntament a fi de gestionar l'acceptació que el mateix Albó feia dels terrenys que havia donat per a construir l'avinguda que portaria el seu nom.¹⁸¹ Finalment, durant els anys trenta, la comissió que organitzava la festa major també era integrada per vilatans i estiuejants.

Pel que fa a Moià, no hi ha constància que mai s'institucionalitzés cap tipus de comissió o junta per a muntar activitats dins la colònia d'estiuejants. Tampoc no sembla que s'organitzessin grans activitats col·lectives o, si es feien, era amb poca publicitat. L'any 1932 es va celebrar a l'església parroquial un ofici solemne en honor de la Mare de Déu de la Mercè, patrona de Barcelona.¹⁸² Va ser un fet aïllat?, o simplement aquell any va sortir publicat en la premsa moianesa?

tersol celebra [en] honor de S. Roch en la Capella Nova» (ACVO, Fons Ajuntament de Castellterçol, caixa 77, Correspondència 1914-1915, sub-carpeta «1915, Beneficència»).

178. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, setembre 1915, pp. 10-11, i juny 1917, pp. 6-7.

179. Tasca duta a terme inicialment per l'arquitecte municipal, Josep Plantada, a qui succeiria Lluís Bonet i Garí.

180. *La Veu de Catalunya*, 31 març 1918, ed. matí, p. 6. No sabem del cert si Ramon Cunill estiuejava a Castellterçol o simplement formava part de la comissió com a secretari que havia estat d'Enric Prat de la Riba.

181. *Llibre d'actes de la Comissió Permanent (1925-1930)*, sessió del 16 de maig de 1927 (ACVO, Fons Ajuntament de Castellterçol, caixa 16, Actes de plens).

182. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, octubre 1932, pp. 6-7.

És evident que Francesc Viñas, fill de Moià però, de fet, estivejant quan passava temporades a la vila, va crear la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter, si bé els membres de la junta de l'entitat eren tots vilatans. Quan es va municipalitzar la festa, l'any 1920, i es va crear la primera junta impulsada per l'ajuntament, dels seus tretze membres quatre hi entraven en qualitat d'estivejants: Joaquim Soler, industrial, propietari del Vapor; Silvestre Romeu, ex-alcalde de Sabadell, que cinc anys abans havia comprat la finca de la Granoia, on va fer construir la seva torre; Josep Ruaix, industrial tèxtil de Mataró, de família descendent de l'Estany, i Jacint Icart, industrial de perfumeria, que no compraria la torre coneguda com la Pineda fins quinze anys més tard. Quan la Junta es convertí en el Patronat per a la Festa de l'Arbre Fruiter, l'any 1923, dels seus disset membres només s'hi mantenia Joaquim Soler (en qualitat de fabricant, substituït per Josep Ruaix en la renovació de 1924). I en un darrer patronat de 1933, que no arribà a prendre possessió, dels també disset membres n'hi havia dos com a estivejants: de nou Joaquim Soler Rovira, i un membre de la colònia Vilardell, Francesc Vilardell Permanyer.

Aquell any 1933, la mort de Francesc Viñas produiria una renovació de l'estructura organitzativa de la Festa de l'Arbre Fruiter. El gendre del tenor, Jacint Vilardell, refundà la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter amb diversos col·laboradors locals i tenint com a mà dreta un altre estivejant, l'advocat Josep Gallart. Seria aquest mateix el que encapçalaria l'Associació Pro-Monument a Francesc Viñas. També per iniciativa del Dr. Vilardell, l'any 1935 es crearia la primera Junta del Museu de Moià.¹⁸³

b) El local social

A més dels hotels i fondes, en especial l'Hotel Prudenci a Castellterçol, gles colònies d'estivejants van crear, o van contribuir a crear, alguna entitat sota la qual aixoplugar els actes que organitzaven?

A Castellterçol, l'any 1902 i per iniciativa de Cebrià Calvet, es construí un edifici «destinat á café públich y a ser un lloch d'esbarjo y punt de reunió dels senyors forasters». La crònica del corresponsal de *La Veu de Catalunya* donava detalls de com era el nou local i conclouia amb una interessant reflexió:

*Tenint en compte que en la vida moderna son casi una necessitat semblants llocs d'esbarjo y no haventhi com no n'hi havia cap d'aquesta classe a Castelltersol, l'emprendre'l senyor Canuto la construcció d'aquest, ha omplert, un buit que ja feya temps se notava a n'aquesta vila, lo que se li ha d'agrair.*¹⁸⁴

183. Jaume CLARÀ I ARISA, *L'obra cívica del tenor Francesc Viñas ...*, pp. 403-407.

184. *La Veu de Catalunya*, 26 agost 1902, ed. vespre, p. 2.

Ball al Círcol Recreatiu (Moià). 1934 (fot. J. Renom; arxiu Carles Martorell)

Tres anys més tard el mateix Calvet complementaria l'edifici amb la construcció d'un «grandiós y elegant teatre».¹⁸⁵

Aquest nou local nasqué amb el nom de Casino de l'Amistat, tot i que popularment seria conegut com el «café de baix» i, segons la crònica de *La Veu* acabada d'esmentar, el propòsit inicial era satisfer les necessitats que d'un local tenien els membres de la colònia estiuenca. Aquesta intenció inicial de Cebrià Calvet no és la mateixa raó que esmenta Jaume Carrera: segons la seva versió, va ser la constitució de la coral La Regional i la manca d'un lloc adient per a assajar allò que va impulsar el Canuto a construir el local, a canvi del compromís de llogar-lo per part de la coral; una versió que no és incompatible amb la de bastir l'edifici també per a ús dels estiuencs.¹⁸⁶ Fos com fos, la relació de Cebrià Calvet amb la coral La Regional es trencà ben aviat i els cantaires van aconseguir construir un local propi, que, malgrat que la coral es dissolgué aviat, continuà anomenant-se La Regional, popularment el «café de dalt». Arribats a aquest punt i davant la pugna entre els dos locals, Jaume Carrera postil·la: «Només vull fer constar que la colònia estiuenca, en la major part, sempre mostrà preferència pel *Cafè de Dalt*.»¹⁸⁷

185. *La Veu de Catalunya*, 24 juny 1905, ed. mitjanit, p. 3.

186. Jaume CARRERA I PUJAL, *La vila de Castellterçol*, p. 172.

187. *Ibid.*, p. 172.

Les dades obtingudes de la premsa i dels programes de l'època recollits per Josep Gallés mostren en canvi la preferència de la colònia estiuenca per L'Amistat fins a 1914. A partir d'aquesta data, i malgrat que les dades són molt parcials, sembla que la colònia va fer ús de tots dos espais. En algun moment, les desavinences del Canuto amb l'Ajuntament de Castellterçol també pogueren influir en l'elecció, com succeí en 1915, quan la major part dels actes dels estiuejants tingueren lloc a La Regional, i el ball que tradicionalment feien a L'Amistat es traslladà a l'envelat que muntava l'ajuntament.¹⁸⁸

Taula 4. Actes organitzats (o participats) per la colònia d'estiuejants en els locals de L'Amistat i La Regional¹⁸⁹

	L'Amistat	La Regional	Envelat de l'ajuntament
1909	funció		
1911	ball (cotilló)		
1913	ball (cotilló)		
1914	ball (cotilló)	ball-vermut entrega de premis	
1915		balls de piano al migdia festa de Sant Roc entrega de premis concert	ball
1916	ball (cotilló)		
1921		ball	
1922		festa colònia sabadellenca	
1934	ball de beneficència		

Pel que fa a Moià, l'any 1901 el Círcol Industrial Moianès organitzava per la festa major un ball en obsequi a la colònia estiuenca.¹⁹⁰ Aquesta entitat, que més endavant canviaria el nom pel de Casino de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter, s'havia fundat feia poc i, segons el corresponsal moianès de *La Veu de Catalunya*, «promet ser la favorescuda per las familias que vingan a estiuejar».¹⁹¹ Per tant, sembla que en la creació d'aquest Círcol Industrial Moianès hi hagué un intent, com en L'Amistat castellterçolenca, de convertir-se, com a mínim durant els mesos d'estiu, en el centre vertebrador de la colònia estiuenca. Però mentre a Castellterçol L'Amistat, i també La Regional, acolliren actes organitzats —o participats de manera destacada— per la colònia, això no succeí així a Moià. De ben segur que el menor gruix de la colònia moianesa ho impedí.

Ja a finals dels anys vint, quan finalment es començà a expandir la colònia moianesa, el Círcol Recreatiu veuria la participació d'estiuejants

188. Les desavinences entre Cebrià Calvet i l'Ajuntament de Castellterçol queden ben reflectides en la crònica de *El Poble català*, 28 juliol 1915, p. 3.

189. Dades obtingudes del llibre-recull de documents relacionats amb Castellterçol compilat per Josep Gallés, i del buidatge de premsa (vegeu nota 31).

190. Programa de la Festa Major de Moià de 1901.

191. *La Veu de Catalunya*, 24 juny 1901, ed. vespre, p. 4.

en l'organització d'alguns balls de societat, com el de mantons que hi tingué lloc l'estiu de 1928.¹⁹²

6.2. L'estiueig, font de modernització i incorporació de novetats

a) Sardanes i jocs florals

L'estiu de 1903 les colònies d'estiuejants de Castellterçol i Sant Feliu de Codines es van trobar al mas Poses, en terme de Sant Quirze Safaja, per celebrar una festa infantil. Es va representar *La princeseta Ventafochs* i el pintor Antoni Utrillo, que hi estiuejava, en va fer el cartell. El cronista de *La Veu de Catalunya* en destacava el fet que

*va creixent cada dia més entre las familias distingidas de casa nostra, de, en lloch d'anar a passar l'istiu en llocs encarmellats del estranger, anar a pas-sarlos a las nostras montanyas, y no acontentantse ab portarhi vida material, procuran aprofitar el descans d'aquesta estació pera preparar festas que, com la que presenciarem, tan contribueixen a difundir la cultura y l'amor a casa y a la nostra llengua.*¹⁹³

Com han assenyalat Joaquim M. Puigvert i Narcís Figueras, l'estiueig també va constituir una via de difusió del catalanisme més enllà de les grans ciutats.¹⁹⁴

Una de les manifestacions culturals (i polítiques) a estendre fou la sardana, un ball de moda durant el segle XIX, però pràcticament circumscribit a l'Empordà. A partir de la dècada de 1890 es va anar escampant per tot el país, a redós de la Renaixença i, ja entrat el segle XX, amb l'eclosió del catalanisme polític, es va convertir de fet en la dansa nacional de Catalunya.¹⁹⁵ La primera vegada que es ballaren sardanes a Castellterçol fou el dilluns de la festa major de 1903, entre la primera i la segona interpretació del Ball del Ciri.

*... se ballá allí a la plassa per primera vegada, el nostre ball nacional, l'airosa sardana. La ballaren las distingidas y elegants senyoretas de la colonia estiueja-dora Pepeta de Pastors, María Fargas, M. Noguera y Cecilia Escuder, ab quatre coneguts amichs nostres. Com fou ballada ab todas las reglas y ab l'interés y entusiasmo propi dels bons catalans, fou coronada per un gran aplaudiment quan va acabarse.*¹⁹⁶

192. *La Veu de Catalunya*, 30 agost 1928, ed. vespre, p. 7.

193. *La Veu de Catalunya*, 16 setembre 1903, ed. matí, p. 2.

194. Joaquim M. PUIGVERT, Narcís FIGUERAS (coords.), *Balnearios, veraneo, literatura: agua y salud en la España contemporánea*, Madrid: Marcial Pons, 2018.

195. Roger COSTA i SOLÉ, *Cien años de esbarts: orígenes y desarrollo del proceso de folklorización de la danza popular en Catalunya*, [Ciudad Real]: CIOFF España, 2005, pp. 46-47, 64-65.

196. *La Veu de Catalunya*, 1 setembre 1903, ed. vespre, p. 2. Una notícia anterior, prèvia a la festa major de l'any 1893 —«habrá sardanas en la plaza pública y el típico ball

Sardanes al Pla dels Raurets (Castellterçol). 1908 (fot. desconegut)

Entre les dansaires que esmenta la crònica hi ha una filla del Dr. Fargas¹⁹⁷ i Cecília Escudé, filla del periodista Manel Escudé i Bartolí, futur cap del Negociat d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.

Pocs dies després, quan en el mas Poses es va fer la festa infantil amb les colònies de Sant Feliu de Codines i Castellterçol, també s'hi feren «balladas de sardanas que, desde que en Cambó anà a Castelltersol, son ja'l complement de tota festa, no solzament a dita villa [Castellterçol] sinó a Sant Feliu y Sant Quirze Safaja, ahont ja s'han encomanat». Al mas Poses, Carolina Fargas estava al capdvavant del grup de balladors:

*La senyoreta Carolina Fargas, a més de ballarla ab tota la gracia d'una ampurdanesa, l'ha ensenyada a totes las sevas amigas, que per la seva part no esperan sinó l'ocasió de fer altre tant y reunirse sovint aquest hivern a Barcelona pera ballarlas ab freqüencia y aixís no perdre tan bonas costums.*¹⁹⁸

En canvi, a Moià encara s'hagueren d'esperar dos anys perquè la primera

del ciri» ha de correspondre a algun tipus de sardana curta que es ballava després dels contrapassos (*La Publicidad*, 26 agosto 1893, p. 3).

197. Probablement fou Carolina Fargas, ja que la seva germana Maria havia nascut cap a 1901.

198. *La Veu de Catalunya*, 16 setembre 1903, ed. matí, p. 2. Francesc Cambó, llavors regidor de l'Ajuntament de Barcelona, havia estat a Castellterçol per la festa major d'aquell any; malgrat que en la crònica de *La Veu de Catalunya* no hi surt esmentat, *La Veu del Vallès* (6 setembre 1903, p. 8) deixa constància del seu pas per Caldes de Montbui, procedent de Castellterçol, l'endemà que tingués lloc.

ballada hi tingués lloc. En una crònica farcida d'entusiasme catalanista es consigna que fou per la festa major de 1905 quan això succeí, si bé no s'atribueix la responsabilitat a ningú en concret:

De veritablement catalana podrá titularse la nostra festa major, y si aixó pogués posarse en dubte, bastaría fer una petita ressenya dels festeigs que's celebrarán; pera demostrarho basta dir que'ls programas están redactats en catalá, cataláns serán els sermons que farà'l canonge Collell, catalanas serán las composicions religiosas que cantará'l tenor Viñas, després dels divins Oficis; catalanas serán las cansons del Orfeó Vigatá, catalanas serán las obras que's representarán en nostres societats d'esbarjo, y pera arrodonirho's ballarán per primera vegada las típicas sardanas, que tanta falta ens feyan en anys anteriors.¹⁹⁹

Una situació diferent es visqué en el cas dels jocs florals —un altre element transmissor de les idees catalanistes—. En aquest cas Moià s'avançà a Castellterçol, el 16 d'agost de 1904. Foren uns jocs florals vinculats a la revista *Catalunya*, com els que tingueren lloc per aquella època a Palma de Mallorca i Olot. La presidència l'ostentava l'escriptor gironí Joaquim Ruyra i entre els organitzadors que hi assistiren van destacar el poeta Josep Carner i el secretari dels Jocs, Josep Roig i Raventós. També es comptà amb la presència, entre els guardonats —311 obres optaren a 30 premis— de Rafael Masó i Valentí, guanyador de la flor natural, Jaume Bofill i Mates, Àngel Garriga i Boixader i Josep Franquesa i Gomis. En l'article que hi vaig dedicar,²⁰⁰ ja hi assenyalava la importància de les famílies estiuejants a partir de l'única foto conservada de l'acte; famílies no solament de la colònia moianesa (els Soler i Torrens, de Can Perxer, on està presa la fotografia; la d'Antoni Agulló i Serafina Renom; les germanes Llobateras de Can Fermí), a més de membres de la colònia castellterçolenca (Carolina Fargas, reina de la festa, juntament amb els seus pares, el Dr. Fargas i Carolina Raymat, i la germana Mercè; les germanes Mercè i Dolors Albó, Mercè Noguera, Mercè Espinós i la muller del pintor Antoni Utrillo). El fet de celebrar-se els jocs a Moià ho atribuïa a les relacions personals de persones vinculades al moviment regionalista, com el Dr. Fargas i, en especial, l'alcalde de Moià, Dionís Morató, i el secretari, Feliu Canet. Vaig obviar llavors, per desconeixement, un altre fet, potser encara més decisiu: la família del secretari dels Jocs, Josep Roig i Raventós, estiuejava en aquella època a la vila de Moià, on el seu pare, el pintor Josep Roig i Soler, va realitzar diverses pintures.²⁰¹

Castellterçol, per la seva banda, celebrà dues edicions de jocs florals. En la primera, l'any 1920, el jurat qualificador era integrat per diverses

199. *La Veu de Catalunya*, 18 juliol 1905, ed. vespre, p. 3.

200. Jaume CLARÀ i ARISA, «Els Jocs Florals de Moià de 1904», *Modilium*, núm. 27 (2002), pp. 27-42.

201. Lluïsa SALA i TUBERT, «El pintor Joan Roig i Soler a la vila de Moià», *Modilium*, núm. 31 (2004), pp. 35-58.

persones vinculades a famílies estiuejants: el president, Ramon d'Alòs i de Dou, que hi era en nom de l'Institut d'Estudis Catalans; i els vocals Josep Lleonart i Maragall, Ramon Albó i Martí i Marià Manent, aquest darrer l'únic de qui no tenim constància que hi estigués vinculat per l'estiueig. El secretari era el periodista i historiador fill de la vila Jaume Carrera i Pujal. La flor natural la guanyà el periodista i literat Josep Draper i Fossas, d'Arenys de Mar, que nomenà reina de la festa Ignasieta Pla, filla de l'estiuejant Enric Pla.²⁰²

Si aquests primers jocs florals castellercolencs sembla que eren iniciativa del mateix ajuntament, els següents, celebrats l'any 1935, van ser iniciativa dels fejecistes locals. Entre els premis oferts, n'hi havia alguns que ho eren per famílies estiuejants (Roger, Oller, Assens-Mestres, senyoreta Lleonart, Rafel-Calvet, Almirall...). La flor natural la va guanyar el poeta barceloní Joan Maria Guasch i Miró, que no es pot descartar que formés part de la família Guasch que consta estiuejant a Castellerçol.²⁰³

b) *Activitats esportives*

La primera notícia al Moianès de la pràctica de l'esport correspon al que ja des dels inicis es va mostrar com el més popular de tots, el futbol. Data del 3 de setembre de 1902, el darrer dia de la festa major de Castellerçol. Segons el programa d'aquell any, a les nou del matí s'havia de disputar un «gran partit de Foot-ball».²⁰⁴ No hem trobat cap crònica posterior que ens confirmi la seva celebració, ni quins equips s'enfrontaren. Els actes formaven part d'una festa major que, coincidint amb la inauguració de la portada de l'aigua a la vila, es volgué fer més llúida. Potser la presència de la colònia estiuejant contribuí a la seva celebració, però en qualsevol cas no sembla que en la implantació a nivell local del futbol al Moianès els estiuejants fossin decisius; a Moià sortí a redós del Centre de Cultura Popular (entitat de caràcter catòlic), i el club de Castellerçol tenia la seu al Cafè de l'Amistat i el Canuto els deixava el terreny on jugar. Tant en un poble com en l'altre no seria fins a finals de la dècada de 1910 que començaria la pràctica del futbol i en ambdós casos data de 1923 la fundació dels dos clubs locals, els hereus dels quals són els actuals C.F. Castellerçol i C.E. Moià. Els integrants dels equips eren joves dels respectius pobles.²⁰⁵

202. *La Veu de Catalunya*, 30 agost 1920, ed. vespre, p. 7; *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, setembre 1920, pp. 6-7.

203. *La Veu de Catalunya*, 21 juliol 1935, ed. matí, p. 7.

204. Programa de la Festa Major de Castellerçol, dins el llibre-recull de documents compilat per Josep Gallés. El mateix dia, a les tres de la tarda, havia de tenir lloc un «gran partit de pilota á cesta».

205. Número especial de *Palestra*, amb motiu dels setanta-cinc anys de la fundació C.E. Moià (1997); *Club de Futbol Castellerçol: 75è aniversari, 1923-1998*, [Castellerçol]: C.F.

En canvi, entre els estiuejants sí que hi hagué algunes figures del món del futbol. A Castellterçol hi trobem una de les primeres llegendes d'aquest esport, Paulí Alcántara, a qui, poc després de retirar-se del Barça (1918-1927), el trobem a Castellterçol entre 1928 i 1930: de professió metge, s'hi estava per motius de salut del seus fills, en una casa llogada al carrer de Vic.²⁰⁶ L'any 1926 també hi feia repòs després de tornar d'un viatge per Amèrica el futbolista Trabal, segurament el jugador de l'Espanyol Ramon Trabal i Calvo (1904-1947).²⁰⁷

A Moià, per la festa major de 1924 es jugà un partit de futbol entre els primers equips del Barça i el Terrassa, amb presència inclosa de la junta encapçalada per Joan Gamper. Això va ser possible gràcies a un moianès resident a Barcelona, Joan Coma i Sararols (1877-1959), la germana del qual estiuejà durant molts anys a Moià; Joan Coma, com hem apuntat abans, arribaria a ser president del F.C. Barcelona entre 1931 i 1934, a més de president de la Federació Catalana d'Atletisme.²⁰⁸

Allà on sí que la presència de la colònia estiuenca fou decisiva per al sorgiment, episòdic o continuat, de la pràctica esportiva fou en modalitats com els *down-cars*, el tennis i el billar.

Cronològicament, primer arribaren les curses de *down-cars*, uns artefactes, inicialment sense motor, que només anaven pendent avall. Havien sorgit l'any 1907 quan el Centre Excursionista de Catalunya va adquirir un *bobsleigh* i va seleccionar Josep Maria Armangué perquè competís en una prova que s'havia de disputar a França però que va ser suspesa per manca de neu; llavors Armangué hi acoblà quatre rodes de bicicleta i una direcció molt primitiva a base de cables i es va llançar Vallvidrera avall. En 1909 se celebrà la primera cursa i en 1910 es creava la Copa Barcelona i fins i tot un club, el Down-Cars Club de Barcelona.²⁰⁹ Seria aquest club el patrocinador de la prova a Castellterçol l'estiu de 1911 —hi devia estiuejar algun dels seus membres—; l'organització anava a càrrec de la colònia.²¹⁰ A aquestes andròmines aviat se'ls posaria un motor petit, però van desaparèixer ràpidament davant l'ascens de les motocicletes.

Castellterçol, 1998. El primer equip de la comarca s'havia creat a Oló l'any 1919 (Josep CANAMASAS, «100 anys de futbol a Oló», *La Tosca*, octubre-novembre 2019, pp. 30-31).

206. *La Vanguardia*, 25 julio 1928, p. 22; *Xutl*, 12 febrer 1929, p. 20; *Gaceta deportiva*, 19 mayo 1929, p. 1; *La Veu de Catalunya*, 2 agost 1930, ed. matí, p. 3; Joan SAGALÉS I ANGLI, «La creu de la Violeta i la "Casilla dels Burots"», dins del programa de la Festa Major de Castellterçol del 2001.

207. *Xutl*, 3 novembre 1926, p. 12.

208. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, setembre 1924, pp. 5-6.

209. Javier del ARCO, *Història de l'automobilisme a Catalunya*, Barcelona: Planeta, 1990, pp. 29, 251-252.

210. *La Vanguardia*, 23 agosto 1911, p. 4.

Tenis al costat del Cafè de l'Amistat (Castellterçol). Ca. 1912 (fot. desconegut; publicada a A. RAFEL. «Cebrià Calvet (a) Canuto i la seva relació amb el Moianès», *Modilianum* núm. 49)

Però si un esport va caracteritzar l'estiueig castelletterçolenc, aquest va ser el tennis. La primera notícia ens la dona el diari *La Tribuna*, el 14 d'agost de 1913,²¹¹ en publicar tres fotografies preses per Albiol —potser l'estiuejant Manel Albiol Aguilera— de la inauguració de les pistes de tennis i de la junta directiva del «Lawn-tennis». Les pistes estaven situades al costat de la carretera de Granera²¹² i sembla que ja existien l'any anterior, 1912.²¹³ La seva construcció era una altra iniciativa a favor de l'estiueig que prenia Cebrià Calvet; s'emplaçaven en un dels seus solars, rere les cases que havia edificat al carrer de Barcelona i al costat del cafè de l'Amistat.²¹⁴

Les notícies sobre aquest tennis sovintegen en 1914. S'hi organitzà una competició amb tres proves, «parelles mixtes, individuals senyorettes i individuals cavallers», amb copes ofertes pels estiuejants Calvet, Pla,

77

483

211. Només n'hem pogut consultar el retall que es conserva en el llibre-recull de documents compilat per Josep Gallés.

212. Situada a l'alçada dels actuals números 18-24 de la carretera de Granera, segons ha precisat Assumpta RAFEL GUARRO, *Cebrià Calvet Jané (a) Canuto ...*, p. 105.

213. Així es desprèn d'alguna fotografia en què encara no s'aprecia la carretera de Granera —oberta l'any 1913— i segons un reportatge de la revista *La Actualidad* (28 setembre 1912) sobre un ball de les gitanes de Sant Llorenç Savall que es féu en el mateix emplaçament, si bé no s'hi esmenta que fossin pistes de tennis.

214. Assumpta RAFEL GUARRO, *Cebrià Calvet Jané (a) Canuto ...*, pp. 103-106.

Sagnier i Dòria i altres premis que oferien els Martí i Martí, Rovira, Comas i fins i tot el club que s'acabava de crear dins la colònia estiuenca, la societat Tennis Court Castelltersol.²¹⁵ Entre els Sagnier i els Rovira s'endugueren els premis més importants; la seva entrega —i també la de l'import recollit en el ball de beneficència— tingué lloc a l'Hotel Prudenci, amb presència i parlament de l'alcalde de la vila, Francesc Sala. Aquells anys, el tenis era «un dels principals atractius de la nombrosa colònia estiuenca».²¹⁶

Les activitats tenístiques en aquest espai de Cebrià Calvet no passaren més enllà de 1916, ja que l'any següent, 1917, el mateix Canuto condicionava com a pistes un nou espai, al Pla dels Raurets (o Rourets), que feia poc havia comprat.²¹⁷ Aquest espai només es degué utilitzar un parell d'anys, essent les darreres notícies de 1918.

Des de llavors s'ha d'esperar fins a 1926 perquè resorgeixi la pràctica del tenis —o, si més no, perquè en tinguem notícia—. En aquest cas el promotor era l'hostaler Albert Ribó i la pista estava situada en l'espai conegut com a Parc Prudenci, també vora la carretera de Granera, però una mica més allunyat del centre del poble.²¹⁸ Probablement en aquest espai es va celebrar l'any 1929 el «primer concurs interclub», organitzat pel Castelltersol Tennis Club —«el qual ha construït una pista en condicions excel·lents», segons la crònica de *La Veu de Catalunya*—. ²¹⁹ L'any següent un equip del Castelltersol Lawn Tennis Club format per Sala, Trueta, Ribó i Llonch s'enfrontà als estudiants sabadellencs que estaven de campaments als afores de Castellterçol.²²⁰

Finalment, un altre esport present en el Castellterçol d'abans de la guerra fou el billar. Això succeïa en 1931 i fou fonamental que hi estiuéssin Raimon Vives i Gironès (Barcelona, 1896 - Mèxic, 1945, president de l'Associació Catalana d'Aficionats al Billar, secretari del Billar Club Barcelona i que havia arribat a ser campió d'Espanya d'aquest esport). Aquell any 1931 s'havia «instal·lat el Billar Club Castelltersol en un ampli local muntat amb molt de gust» en un lloc que no hem aconseguit d'escatir i s'organitzava a Castellterçol un campionat femení de billar,

215. *La Veu de Catalunya*, 3 setembre 1914, ed. vespre, p. 4. La competició merescué l'atenció de la secció d'esports de *La Veu* que signava Corredisses, pseudònim del periodista Josep Elias i Juncosa.

216. *El Poble català*, 1 agost 1916, p. 3.

217. «Va activant-se la plassa que per jugar al "Tennis" s'està fent al Pla dels rourets, que mideix 39 x 33'50 metres» (*Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, abril 1917, p. 6).

218. *La Veu de Catalunya*, 28 agost 1926, ed. vespre, p. 8.

219. *La Veu de Catalunya*, 24 agost 1929, ed. matí, p. 3.

220. *La Veu de Catalunya*, 23 agost 1930, ed. matí, p. 3. És, alhora, la primera notícia que tenim d'una acampada al Moianès.

que la premsa va presentar com el primer d'aquestes característiques que tenia lloc a nivell espanyol. Hi prengueren part «diverses senyoretas de famílies estiuejants» i el lliurament de premis es féu a l'Hotel Prudenci en el transcurs d'un ball. En primera posició quedà Marcel·lina Regàs, seguida per Maria Teresa Almirall i Thea d'Ors. El comitè organitzador era format per l'esmentat Ramon Vives i per Joan Moisès, Enric Sanmartí, Josep Ferrer, Francesc Sala i Prudenci Ribó. L'afició pel billar durà, com a mínim, un parell d'anys més: en 1933 la colònia estiuenca organitzava uns balls els dissabtes que tenien lloc en el «Billar Club».²²¹

L'activitat esportiva de la colònica moianesa també contrasta amb la de la seva veïna castellerçolenca. Poca cosa va transcendir-ne en la premsa: només que l'estiu de 1928 es jugà un partit de futbol «entre joves estiuejants i una selecció del primer equip del F. C. Moyà».²²² Anys abans, en 1916, els estiuejants havien intentat introduir-hi el tenis, però sembla que la iniciativa no tingué continuïtat i no es conserva cap testimoni fotogràfic de la seva pràctica.²²³ En canvi, per una fotografia sabem que dins la Colònia Vilardell hi havia un frontó, la paret del qual encara es pot veure tocant a la carretera de Vic.

c) *Altres aspectes culturals: exposicions, museus, biblioteques*

Amb major o menor influència de les colònies estiuejants, també hi ha altres aspectes culturals a remarcar. Un d'ells és el de les exposicions d'art. La primera que tenim documentada (i que abans hem esmentat) és la del pintor castellerçolenc Josep Maria Calvó, a l'Hotel Prudenci, l'estiu de 1918. Hi va mostrar vuitanta-set quadres, entre aquarel·les i pintures a l'oli, gairebé tots paisatges. El fet que tingués lloc en aquell hotel i que, segons la gasetilla, les vendes fossin un èxit, demostra que anava dirigida al públic estiuejant.²²⁴

S'ha d'esperar força per a trobar una nova notícia d'exposició. Fins a la festa major de 1932, també a Castellerçol, quan les noves escoles acabades d'inaugurar acullen una exposició d'artistes locals, pintures originals de fills o residents a la vila. La mostra inclogué una quarantena d'obres d'artistes com Josep Franch, Jaume Muntanya, Lluís Soler, Josep

221. *La Veu de Catalunya*, 16 juliol 1931, ed. matí, p. 6; *La Vanguardia*, 29 julio 1931, p. 12; *El Diluvio*, 21 agosto 1931, p. 28; *La Veu de Catalunya*, 19 agost 1933, ed. matí, p. 14.

222. *La Veu de Catalunya*, 30 agost 1928, ed. vespre, p. 1.

223. «Se comença a introduir l'sport en nostre vila pels veranejants. / Uns quants joves han utilitzat primer un camp de Castellnou i després un de ca'n Carner de vora la vila, per a jugar el law-tennis. Tant de bo que aquesta afició s'arrelés amb el jovent d'aquí» (*Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, agost 1916, pp. 5-6).

224. *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, setembre 1918, pp. 7-8.

Puigmartí, Ramon Antonell i Eduard Costa. La crònica de *La Veu de Catalunya* destacava l'èxit obtingut per Josep Puigmartí i Josep Franch, «aquest darrer jove alumne de Llotja que demostra tenir temperament d'artista». ²²⁵ La iniciativa es repetí, com a mínim, en 1933 i en 1935, quan, entre altres artistes, es remarcà la presència de l'andalús Antoni Giménez, resident a Castellterçol, del qual es lamentava que no hagués presentat el seu famós quadre del Ball del Ciri. ²²⁶

En canvi, a Moià, la primera i única exposició artística celebrada abans de la guerra va tenir lloc a Can Casanova per la festa major de 1935. Era el primer acte del Museu de Moià creat a la casa natal de Rafel Casanova i impulsat, entre altres, per un estiuellant, el Dr. Jacint Vilardell. També era una exposició dedicada als artistes locals o vinculats amb la vila, on destacava tota una sala dedicada a les pintures de l'escolapi Adjutori Grau. També n'hi havia d'Alexandre Cardunets i Josep Roig i Soler, entre altres, juntament amb escultures de Camil Fàbregas, ceràmica de Josep Roig i Ginestós i fotografies de Just Renom. ²²⁷ Amb aquesta exposició Moià feia el primer pas per tenir un museu, que s'acabaria consolidant a partir de 1936 amb la recollida del patrimoni artístic que es pogué salvar de les primeres setmanes de guerra civil. Castellterçol, per la seva banda, que havia estat la seu del Museu Gallés, de caràcter particular, veié com aquest es dispersava a la mort del seu fundador, el pintor Josep Gallés.

Un altre equipament cultural arribarà primer a Castellterçol. Va ser la biblioteca pública, inaugurada l'any 1926 sota la iniciativa del mestre Pedro Menéndez. ²²⁸ Bona part dels llibres de la biblioteca foren donats per membres de la colònia estiuellant. ²²⁹ Però la biblioteca de Castellterçol no va tenir una llarga vida, al contrari en aquest cas que la de Moià, inaugurada en 1935. La continuïtat de la biblioteca moianesa es va garantir durant molts anys pel fet de pertànyer a la xarxa de la Caixa de Pensions. El fet, però, que l'any 1935 en una població de la mida de Moià es pogués crear aquest equipament fou degut a la influència d'estiuellants com el Dr. Jacint Vilardell i les relacions amb els prohoms de la Caixa: tant el fundador Francesc Moragas com el segon director, Josep Maria Boix i Raspall, havien vingut prèviament a Moià per a la Festa de l'Arbre Fruiter. ²³⁰

225. *La Veu de Catalunya*, 5 setembre 1932, ed. vespre, p. 5.

226. *La Veu de Catalunya*, 31 agost 1935, ed. matí, p. 13.

227. Entre altres artistes, segons les llistes originals d'obres exposades (col·lecció de l'autor).

228. Falta un estudi sobre la figura del mestre Pedro Menéndez, personatge que passà d'estar vinculat amb les autoritats primo-riveristes a ser un dels líders locals d'Esquerra Republicana empresonat després dels Fets d'Octubre.

229. *La Vanguardia*, 11 abril 1926, p. 26.

230. Sobre la biblioteca de Moià, vegeu Elvira PERMANYER I SERT, «La Biblioteca de Moià (1935-2010), 75 anys donant servei», *Modilianum*, núm. 43 (2010), pp. 55-90.

6.3. Impacte de l'estiueig en els pobles

Com acabem de veure, l'estiueig va contribuir a introduir novetats en la vida dels pobles. També, en major o menor mesura, va incidir en el seu creixement urbanístic. Si a Castellterçol l'empenta de Cebrià Calvet van dur a urbanitzar o reurbanitzar carrers com els de Barcelona, el del Pedregar, el de Brugueroles o el passeig de Sant Roc, altres iniciatives com la Colònia Millet o les diverses torres individuals construïdes van canviar la fisonomia del poble. Menció especial cal fer del projecte en homenatge a Prat de la Riba dirigit per l'arquitecte Lluís Bonet i Garí, amb la urbanització de la plaça Prat de la Riba, l'avinguda de Ramon Albó i la construcció de l'edifici de les escoles, entre altres actuacions contemplades, i amb intervenció destacada dels estiuejants Ramon Albó i Lluís Sedó.²³¹

A Moià, la construcció dels primeres edificis d'estiueig es va produir a l'actual avinguda de la Vila i en llocs puntuals com el carrer del Segueró (Can Viñas) o als afores del poble (la Pineda). Serà, però, al peu de la carretera de Vic on creixerà la Colònia Vilardell, a partir d'una primera casa comprada per Magí Vilardell l'any 1895, a la qual va anar afegint terrenys del voltant. Quan va morir Magí Vilardell en 1910, ho deixà als seus fills, els quals, a partir de 1922, s'anaren fent les seves torres dins el recinte.²³²

L'estiueig de Castellterçol, a part de més nombrós, va ser molt més variat que el de Moià, on el predomini de la família Vilardell —i les famílies emparentades Viñas, Esteva, Morera, Permanyer...— era molt predominant. Els «senyors» eren font de negoci per a molta gent del poble —botiguers i constructors, sobretot—, com hem vist abans amb la instància castellterçolenca de 1914, en la qual també s'esmentava la font d'ingressos que era per a l'ajuntament. Però, a més d'això, la importància dels estiuejants per al mecenatge va ser molt destacada. En aquest sentit, ja l'any 1902, quan a Castellterçol es va fer arribar l'aigua al poble, la contribució dels estiuejants fou important.

Per això moltes de les millores que es realitzaren en els pobles anirien adreçades a satisfer les necessitats de la colònia:

Varias mejoras se están llevando á cabo en esta villa [Castellterçol] á fin de que al forastero le sea más agradable su estancia veraniega y entre otras la urbanización de las calles, la próxima instalación del alumbrado público por medio

231. Deixem només apuntada la qüestió en espera dels resultats de la recerca del nostre company Josep Font sobre les reformes urbanístiques castellterçolenques de Lluís Bonet i Garí.

232. Sobre la colònia Vilardell, vegeu E. VILANOVA, «Ressenya de la colònia Vilardell», *Clar i net*, 6 agost 1932, pp. 25-27, i les aportacions que fa Elvira Permanyer en l'article publicat en aquest mateix número.

*de la electricidad, la instalación de una fonda en el centro de la villa capaz para gran número de familias con lujosas y bien amuebladas habitaciones ...*²³³

En aquest sentit, sembla molt significatiu que l'Ajuntament de Castellterçol, l'any 1921, tragués a subhasta els treballs de neteja dels carrers, però només per al període comprès entre el 15 de juliol i el 15 de setembre.²³⁴

7. El Moianès, lloc d'estiu e ig?

Hem vist, al llarg de l'article, com l'estiu e ig de Castellterçol fou més nombrós i més variat que el de Moià i hem donat com a raó principal, entre les diverses que hi pogueren contribuir, l'aposta decidida que part de la societat castellerçolenca mostrà per l'estiu e ig com a forma de desenvolupament econòmic, mentre que a Moià s'optava per l'agricultura i per intentar reindustrialitzar-se. Altres pobles del Moianès que no hem tractat tindrien també un nivell important d'estiu e ig, en especial Sant Quirze Safaja, però també l'Estany.²³⁵

L'any 1897, Pere Pagès, fent-se ressò d'un treball d'Artur Osona, parlava dels llocs de Catalunya on era possible estiu e ig de manera econòmica. Moià i Castellterçol —i també Sant Feliu de Codines— figuraven en aquesta llista de llocs de segona categoria, lluny de les poblacions que atreïen les famílies més benestants de la societat.

Però a partir de la dècada de 1890 i 1900, Castellterçol començà un ràpid ascens, afavorit per les facilitats de trobar-hi habitatge o allotjament que les iniciatives de Cebrià Calvet i Prudenci Ribó havien facilitat. L'època daurada de l'estiu e ig castellerçolenc fou a mitjans de la dècada de 1910, més o menys coincidint amb la Primera Guerra Mundial, quan hi feren estada famílies com els Sagnier, que fins aleshores passaven l'estiu a la Garriga. Encara l'any 1922, *La Veu de Catalunya* en donar compte del retorn dels estiu e igants a Barcelona esmentava com a festes que havien sobresortit més durant l'estiu que acabava «les celebrades a Sitges, Cardedeu, Caldetes, Llinàs, la Garriga, Castellersol, Masnou i Calella».²³⁶

L'any 1926 la Societat d'Atracció de Forasters i Edicions Àgora van editar la *Guia de l'estiu e igant*, una publicació de 240 pàgines amb informació bilingüe en català i castellà i anuncis de setanta-vuit poblacions catalanes, de les quals trenta-nou corresponien a la província de Barcelona. De les

233. *La Vanguardia*, 19 mayo 1906, p. 5.

234. ACVO, Fons Ajuntament de Castellterçol, caixa 16, Actes de plens, acta del 22 de maig de 1921.

235. I en el terme d'Oló el cas específic de Rocabruna, casa adquirida per l'industrial sabadellenc Joan Gorina.

236. *La Veu de Catalunya*, 30 setembre 1922, ed. matí, p. 5.

83

489

comarques del nostre entorn hi apareixen Aiguafreda, Caldes de Montbui, Centelles, el Figueró, la Garriga, Montserrat, Sant Fost de Campsentelles, Sant Feliu de Codines, Sant Julià de Vilatorrada, Santa Perpètua de Mogoda, Tona i Torelló. En canvi, ni Moià, ni molt especialment Castellterçol, no hi són presents. Quina és la raó? No la sabem. No sembla que es pugui considerar que l'estiu eig local passés per una mala època; potser a Castellterçol Cebrià Calvet ja no estava en els moments més esplendorosos quant a iniciatives urbanístiques i les de Daniel Millet encara havien d'arribar, però no pas així l'Hotel Prudenci d'Albert Ribó: l'agost d'aquell mateix 1926 *La Veu de Catalunya* dedicaria unes pàgines a la vila de Castellterçol, amb un extens article sobre l'Hotel Prudenci i les millores que s'hi havien fet.²³⁷ Potser un simple malentès va impedir la promoció en la *Guia de l'estiu eig*? La qüestió és que Castellterçol —ni cap poble del Moianès— apareix en la publicació que sintetitza millor l'estat de l'estiu eig català abans de la guerra.²³⁸

Malgrat tot, les estades a Castellterçol es mantindran constants fins a la guerra civil. A Moià, fins i tot, és el moment en què l'estiu eig agafa més enbranzida, amb la Colònia Vilardell, la torre Gallart, la compra de la torre Arolas pels Icart i la seva conversió en la Pineda, la compra per Josep Alter de la casa Sagalés —llavors de Josep Ruaix—, algunes noves construccions com les cases de Jaume Orriols o les de Josep Dalmau...

Tot aquest món s'ensorraria amb l'arribada de la guerra. Cada família estiu eig experimentaria el seu propi periple vital. Alguns, fins i tot, aprofitarien les seves coneixences a les viles d'estiu eig per a passar-hi els moments més durs de la contesa bèl·lica.

237. *La Veu de Catalunya*, 28 agost 1926, ed. vespre, p. 8.

238. Joaquim M. Puigvert estudia els anuncis que hi són publicats en parlar de la diversificació econòmica en la seva contribució «El agua y el ocio como terapia de salud: las colonias de veraneo de montaña en Cataluña, 1860-1936», dins Joaquim M. PUIGVERT, Narcís FIGUERAS (coords.), *Balnearios, veraneo, literatura ...*, pp. 121-198. Puigvert data el llibre ca. 1930; la data de 1926 la traiem de *Baix Penedès*, 17 juliol 1926, p. 6.